

212796

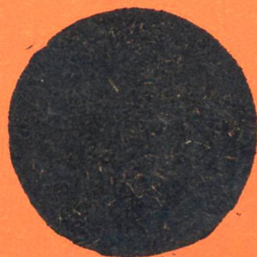
АНТИРЕЛІГІЙНА

БІБЛІОТЕКА

ЗІНОВІЙ НАУМОВ

**ЄВРЕЙСЬКІ
РЕЛІГІЙНІ СВЯТА**

ПРОЛЕТАРИИ





Ціна 30 коп.

СКЛАДИ ВИДАНЬ:

Харків, вул. Вільної Академії, 5. Тел. 24-57, 42-22
Артемівське, Харківська вул., 43. Телефон 217
Київ, улица Воровського, 22, Телефон № 42-58
Одеса, вул. Ласалія, 16. Луганське, вул. Леніна, 44
Дніпропетровське, Проспект, 37

V.N. Karazin Kharkiv National University



~~XI~~
~~11/79~~
АНТИРЕЛІГІЙНА БІБЛІОТЕКА

ЗІНОВІЙ НАУМОВ

212796
ЄВРЕЙСЬКІ
РЕЛІГІЙНІ СВЯТА

ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА ІХ
ТА ЕКСПЛУАТАТОРСЬКА РОЛЯ
В МИНУЛОМУ Й СУЧАСНОМУ



ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА



ВИДАВНИЦТВО „ПРОЛЕТАРІЙ“
1930

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літописі Українського
друку“, „Картковому Репертуарі“ та
інших покажчиках Української Книж-
кової Палати

Надруковано в першій друкарні
Видавництва „Пролетарий“
Харків, Пушкінська вул., 40
Тир. 7.000—2 $\frac{1}{4}$ др. арк.
Укрліт № 577
Зам. № 332

ЛЮБІЙ СЕСТРІ АГНЕСІ,

що віддала кращі роки свого життя
революційній боротьбі за визволення
трудящих, присвячує свою працю її брат

З. Н.

ПЕРЕДМОВА.

Якщо релігійні свята взагалі могутній засіб обдурювати трудящі маси і підкорювати їх впливові церкви й духівництва, то єврейські релігійні свята відіграють у цьому надто важливе значіння. Єврейська релігія визначається своїм практицизмом: вона менш звертає увагу на питання віри й догматики і намагається підкорити собі своїх послідовників громадсько-організаційними засобами. Ще старовинні талмудисти нараховували в єврейській релігії 613 заповідей, із яких 248 є позитивні обов'язки кожної релігійної людини. Більшість цих обов'язків треба виконувати прилюдно в певні години й дні року. Вони утворювали той релігійний зв'язок між боговірними, який супроводжував єврея від народження до домовини *).

Починаючи з того моменту, коли єврейський нарід позбавився своєї самостійності, єврейська релігія опинилась у такому стані, що вона потребувала організаційних засобів впливу на боговірних, або практичних заповідей більше за всяку іншу релігію, бо вона не користувалася вже допомогою влади і не спиралася на авторитет держави. Талмудичний юдаїзм, який зберіг ще й дотепер своє значіння як релігія єврейського народу, виріс і розвинувся саме в таку добу,

*) Велика кількість обрядностей властива ще деяким із первісних релігій, як, наприклад, релігії старовинного Єгипту та деяких із тотемістичних груп напівдиких австралійців; але там це явище має інші підстави.

коли розпорошені по цілому світу євреї були позбавлені всякої державної влади і релігія залишалася єдиним засобом у руках панівних класів, щоб підкорювати своєму впливові широкі маси трудящої людності. Через це єврейська релігія не тільки виконувала завдання держави (вона це робила такою ж мірою, як і інші сучасні їй релігії, хоча держава завжди була для неї чужою й ворожою силою), але й була сама державою. Як така вона завжди являла собою „організоване насильство“ панівної класи, хоч вона й користувалася більше психічним впливом на своїх боговірних, ніж фізичним.

В системі цього „організованого насильства“ свята відігравали найвидатнішу роль.

Якщо в переміжки між святами євреї міг забувати про існування свого духівництва (відправи в синагогах протягом цілого року, як відомо, виконується без допомоги рабинату), то свята йому про це нагадували. Кожного такого дня існував якийнебудь обряд, виконувати який було неможливо без посередництва духівництва: на паску тільки за допомогою рабина євреї позбувається забороненого „хомеца“; у рош-гашоно равин неодмінно бере участь у виконанні обряду „трубити в ріг“; у йом-кіпур кожен євреї поспішає до духовного різника, щоб зарізати свої „капорес“; у „сукойс“ рабин постачає своїм прочанам потрібні атрибути свята — есройг і лулов.

Всі ці святкові обряди становили головні джерела прибутку для духівництва. Але крім цього рабини встановили для кожного боговірного обов'язок приходити до них на поклін трьома головними річними святами — паски, шовуйоса і сукойса. За вченням талмуду таке ходіння до рабинів заміняє собою старовинний звичай паломництва до єрусалимського храму підчас цих свят.

Отже, свята правили за джерело рабства і підкорення трудящих євреїв своєму духівництву, і, за допомогою його, для підкорення волі й інтересів ба-

гатої кляси, що їй духівництво завжди служило „не за страх, а за совість“.

Але ще більше, ніж боговірних чоловіків, свята пригнічували трудящих жінок. Свято — це видатна частина народнього побуту. У євреїв кожне свято вимагає своєї певної обстанови в хаті і специфічної „кухарської продукції“. У суботу та в усі святкові дні євреї повинні заживати не звичайної їжі, а особливих, спеціально виготовлених страв. Починаючи від славнозвісної „хали“, фаршированої риби, „чолнт“ та інших суботніх страв і кінчаючи пасхальними галушками з маці і йомкіпурськими пряниками та пурімськими пирогами (відомими на Україні під назвою „гамане вухо“) — все це хатня господарка, пригнічена єврейська жінка, повинна виготовлювати власними руками.

Щоб жінка могла акуратно виконувати свої „кухенні“ і хатні обов'язки (напередодні пасхи вона повинна „очищати“ хату від хомеца, „коширувати“ посуду і т. ін.), рабини звільняли її від цілого циклю релігійних обов'язків і всіляко применшували її значіння як члена релігійної громади.

Прирівнюючи жінку в її релігійній дієспроможності до раба-чужоплеменця, що служить у єврея, талмудисти постановили, що всі жінки звільняються від виконання тих релігійних обов'язків, що пристосовані до певного дня й години. Отже чоловік у єврейській релігії був поставлений на цілий щабель вище за жінку, яка може знайти свою частку в „царстві небесному“, тільки догоджаючи й обслуговуючи чоловіка.

Лишаючись неуком і в релігії, бо їй заборонялося вивчати „тору“, — жінка повинна була віддавати весь свій час і всі свої сили на створення в своїй хаті релігійної обстанови й святкового „затишку“.

Щоб виготовити весь цикл традиційних страв, жінка як бідного, як і середнього достатку мусіла вставати на світанку і працювати, не покладаючи рук, в той час як її чоловік відпочивав або йшов до синагоги

молитися. Найменша невдача у виготовленні традиційних страв призводила нерідко до хатніх сварок, аж до розлуки...

До цього ж призводив алкоголь, що його релігія рекомендувала вживати святами, іноді значною кількістю.

Ось чому трудяща єврейська жінка в боротьбі з релігією взагалі і з релігійними святами зокрема повинна посісти своє місце у перших лавах усіх тих, що намагаються визволити людність від цього шкідливого дурману.

До цього її закликає радянська влада і комуністична партія.

Знати ці й інші особливості єврейської релігії — тепер чергове завдання кожного, хто працює на антирелігійному фронті. Хоч кожна релігія виросла в своєму особливому соціально-економічному оточенні, під впливом якого утворилася її ідеологія, її етична система, її міти й обрядності, — проте нашої доби, доби загострення класової боротьби, всі релігії однаково ворожі пролетаріатові і його інтересам. Духівництво й клерикали всіх вірувань тепер однаково контрреволюційно настроєні і докладають — явно й таємно — всіх зусиль, щоб перешкодити переможному рухові комунізму. Тепер ми спостерігаємо по всіх капіталістичних країнах цілковиту єдність і зворушливий контакт між представниками різних церков і найворожіших одна одній релігій. Рабини й ксьондзи, попи та мули тепер „братньо“ простягають один одному руку і підбадьорюють один одного у „священній“ війні, що вони її всі провадять проти пролетарської безвірності й комунізму.

Нині вірні неначе зовсім забули „Бартоломіївські ночі“, що існували між ними, інквізиції й катування, які вони застосовували протягом довгих віків один до одного за інакомислення та за найменший ухил від релігійної традиції й суворої ортодоксії. Всі кричущі факти нетерпимости й дикого фанатизму, що її вияв-

ляли всі релігії в минулому, нині намагаються ігнорувати і затушковувати в лавах боговірних, а говорять постійно про єдину мету і однакові засоби.

Ось чому тепер не може бути жодного поділу загального фронту безвірності на ізольовані ділянки: юдейська релігія, християнська, магометанська і т. ін. Кожен безвірник повинен мати хоча б поверхове уявлення про всі найпоширеніші релігії, бо тільки тоді його робота буде продуктивна, хоч і на якій би ділянці загального фронту він воював.

Оця моя робота має за своє завдання ознайомити не тільки євреїв-безвірників, але й товаришів-неєвреїв з одним із найголовніших підвалин юдейської релігії — всіма річними святами.

Маючи на увазі головно практичну мету боротьби з нинішнім соціяльним лихом, я докладніше викладаю сучасний зміст свят і менше зачіпаю їхню історію. Останню я зачіпаю лише стільки, скільки вона розкриває класову суть релігії взагалі і релігійних свят зокрема. Але, не зважаючи на стислість історико-наукової частини моєї роботи, я намагався в міру сил своїх не розходитися з останніми висновками сучасної науки в цій галузі. Чи пощастило мені розв'язати завдання — розкрити класову суть релігії взагалі і її свят зокрема — можна буде судити тільки після застосування моєї праці на практиці повсякденної боротьби.

З. Наумов

Харків,
жовтень 1929 р.

Свята новий рік („рош-гашоно“) та судний день („йом-кіпур“).

Клясова боротьба всередині єврейства.

Щораз глибше й ширше розвивається процес клясового розшарування у єврейському суспільстві. Ті клясові суперечності, що їх буржуазія переджовтневої доби всіляко намагалася загладити, спираючись на загальнонаціональне пригноблення і закликаючи до загальнонаціональної боротьби за визволення, після революції одразу ж спливли наверх.

Після першого десятиріччя Жовтневої революції культурне й політичне обличчя кожної кляси в єврействі цілком визначилось. Тимчасом як колишні єврейські багаті, домовласники, торгівці й фабриканти (як ті, що залишилися ні з чим, так і ті, що завдяки неповідомстві продовжують свою експлуататорську діяльність) залишаються ворогами радвлади, — широкі трудящі маси євреїв давно вже назавжди зв'язали свою долю з долею робітників та селян нашого Союзу. Перша група, що становить собою нікчемну меншість серед єврейського суспільства, ладна всіма способами шкодити заходам радянської влади й паплюжить її. Вона галасує на увесь буржуазний світ про „утиски“ від радянської влади, про те, що в нашому Союзі переслідують єврейську релігію, єврейську мову та єврейську школу. Але переважна більшість єврейського народу, що складається з осіб, які живуть з виробничої праці, з піднесенням беруть

участь у радянському будівництві і з радістю несуть свою частку енергії й праці на творення тієї підойми, що має перевернути всенький світ і створити нове людство.

Ставлення трудящих євреїв до своєї національної релігії.

Більше, ніж в інших галузях суспільного життя, класове розшарування єврейства помітне у ставленні народніх мас до релігії. Якщо перед революцією рабинат, синагоги і єврейський культ існували здебільшого на кошти єврейської бідноти та трудящих, то тепер вони підтримують своє жалюгідне животіння лише завдяки допомозі невеличкої купки єврейських непманів і буржуїв. Не лише єврейські робітники, але й кустарі та селяни масами відходять од релігії, перестають дотримувати її законів й прилучаються до загальнопролетарської культури.

Сила-силенна синагог за час революції з ініціативи самих трудящих перетворилися на єврейські робітничі клуби та інші освітні заклади. Такі явища ми помічаємо як по великих містах з робітничими центрами, як і в глухих містечках та єврейських селах. Але й залишені синагоги стоять пустою протягом цілого року. Там, де раніш було майже раз-у-раз повно молящого люду, тепер раз на тиждень чи з особливої нагоди (роковини смерті одного з парафіян і т. ін.), ледве-ледве набереться „мін'ян“, тобто сакральний десяток євреїв, що потрібний для творення публічної молитви. Тепер ми раз-у-раз подибуємо євреїв-ремесників, а також і дрібних торгівців, що працюють і торгують по суботах і підчас звичайних свят.

Осібне становище свят „рош-гашоно“ та „йом-кіпур“ у системі єврейського культу.

Але не від усіх релігійних обрядів єврейські народні маси відучились і не всі релігійні свята втратили для

них всяке значіння. Рош-гашоно та йом-кіпур — це два свята, що з-під їхнього гіпнозу чимало з трудящих євреїв ще й досі не визволилися. Протягом довгих віків єврейської історії ці свята були оздоблені такими церемоніями і зв'язані з такою ідеологією, що цілком невідразно діяли на розум і уяву боговірного.

Вступний до свят період.

За давно встановленими звичаями цим святам передувала ціла підготовна релігійна „кампанія“. Вона починається рівно за місяць до рош-гашоно і триває до закінчення йом-кіпура. Завдяки їй всенький цей період часу має назву „йомім-нойроім“, тобто „страшні дні“. Ці дні були „страшні“ тому, що протягом їх кожний боговірний почував себе ніби мобілізованим на службу богів. Протягом цілого року кожний єврей захоплений боротьбою за існування. В запалі цієї боротьби бідняки та трудящі можуть забути деякі з своїх релігійних „обов'язків“: вони можуть пропустити одну з трьох щоденних молитов, чимнебудь порушити „святість“ суботи або з'їсти чогонебудь „некошерного“. А з усіх цих дрібних гріхів складається значний відрив від синагоги, від рабинату та від усієї „святої тори“. Для цього й дано пільговий місяць елул, — що передує новому рокові, чи рош гашоно, коли єврей критично обмірковує всі свої світські справи, кається у всіх своїх гріхах і твердо вступає на шлях цілковитого послуху та підкорення велінням закону...

Щоб дійти своєї мети, релігія діяла на уяву боговірного засобами страху. Ранком кожного дня по синагогах лунали трубні звуки з баранячого рогу. Вони кличуть і застерігають. Що ближче до свята, то більше наростає почуття страху й суму. Наближається день небесного суду, коли бог сяде на трон, оточений янголами, і стане зважувати діла кожного смертного, вирішуючи його долю. Від поведінки людини в ці короткі

вирішальні дні залежить його становище на цілий майбутній рік. Якщо діла людини „дістануть симпатії“ в очах господа, він запише її в „книгу життя“, обдарує її здоров'ям, дасть їй багатство, дітей та інші подібні блага. А якщо ж ні, то все буде навпаки: людина збідніє, втратить здоров'я і вмере. Ось через що треба поспішати купити в ці „ярмаркові дні“ найпотрібніші для людини товари. А потреби такі великі, що не вистачить звичайних грошей—треба десь здобувати нових. Для цього потрібно вставати до світанку й читати додаткові молитви—„сліхойс“, псальми—та взагалі суворіше дотримувати рабинових приписів.

Саме свято „рош-гашоно“ та його ритуал.

Але ось настає перше свято—судний день, або рош-гашоно. Місця по синагогах розкуповують на розхват. Найпочесніші з них, біля східної стіни, або „Мізрах“, припадають, звичайно, на багатіїв. Бідняки повинні користуватися задніми місцями, біля західної стіни, подалі від амбону. Для відправи служби запрошують досвідченого кантора. По великих містах частенько за великі гроші (іноді до десяти тисяч карбованців) бере на себе виконувати ці обов'язки якийнебудь співак або оперовий артист. В таких випадках синагога перетворюється на залю глядачів, куди буржуї збираються вкупі з своїми дамами в розкішних вбраннях слухати „релігійних концертів“.

Усі молитви своїм змістом промовляють одно: самодержавний цар-бог цілий рік нічого не робить, лише сьогодні він виявляє свою могутність як суддя і правитель світу. Люди—це нікчемні черви, подібні „до розбитого черепка, до хмари, що проходить, і до сну, що пролітає“. Для того, щоб випрохати у цього величнього монарха всього, чого треба людям, вони повинні перед ним плазувати, співати його славу й виражати цілковиту покору його волі.

І поети-літургісти середніх віків не шкодували фарб для виображення контрасту між „царем всевишнім“ та „царем-злиднем“, підрозуміваючи під останнім людину з її оманливою силою і славою.

Центральне місце в усій цій літургії обох свят становить собою молитва „унсане-тейкеф“. Вона з акуратністю карного кодексу перераховує, які саме присуди роблять небесні судді в ці „страшні дні“: тут фігурує і смерть природна, і смерть примусова (через задушення, потоплення, спалення і т. ін.). Крім того, в цей день визначається, хто буде ситий, а хто голодний, хто багатітиме, а хто зруйнується.

Лише трьома засобами можна змінити свою долю: каяттям, проханням та добродійством.

Підчас читання цієї молитви боговірні встають, плачуть і ридають, яскраво уявляючи собі всі лихі наслідки, що можуть трапитися від „неприємного“ присуду.

Але ніби для того, щоб розгубленість та відчай боговірного не переходили за певні межі, релігія поспішає йому на допомогу: цілою системою обрядів вона старається йому навіяти певність того, що на небі існують для нього заступники, що він, цей боговірний, не самотній і, як член вибраного народу, може сподіватися на сприятливе до себе ставлення в ім'я „заслуг предків“ єврейства, чи „зхус овейс“. В цьому, як уявляють сучасні євреї, полягає зміст звичаю трубити в ріг, або „шойфор“. Така сурма повинна нагадати богам про „батька Ісаака“, що пішов на смерть в ім'я бога і лише з милости останнього перетворився у барана. Крім того „Шойфор“ залякує сатану і перешкодить йому виступити в ролі прокурора.

Із суміші цих двох мотивів (опис нікчемности окремої особи й сили її в загальнонаціональному плетиві) складається всі ті святкові молитви, що для них треба просидіти десятки годин в напруженій релігійно-гістери́чній атмосфері синагог і молитовних будинків. Сюди ж домішується національний момент: спогади про колишню

„велич“ Ізраїля, про його тисячолітні муки, про „красу“ єрусалимського храму та його незліченні жертвування, про рожеві надії єврейства щодо скорого пришествя месії.

Але й після того, як боговірний виходить ніби сп'янілий і загінотизований із задущливої атмосфери синагоги, релігія не випускає його з-під свого впливу. Він приходить додому, сідає за стіл, йому подають „солодке яблуко“ з медом. З'їдаючи яблуко, він проголошує нову магичну формулу: „Хай буде воля його на тому, щоб наступний рік був для нас такий самий солодкий, як і це яблуко“. Про те ж саме говорять йому й численні привітання, що він дістає їх від родичів і знайомих. Усі кричать в один голос: „Хай буде написаний і підписаний для тебе добрий рік“. Тими ж репліками він повинен відповідати кожному стрічному.

Після того, як боговірний проробив уже всі ці процедури, у нього є підстави сподіватися, що гріхи вже його залишили, що все його тіло вже вільне від них. Але можливо, що вони застрягли й затримались на краєчку його одягу. Щоб остаточно позбутися цих надокучливих гріхів, він після передвечірньої молитви першого дня рош-гашоно спішить до річки, ставка чи криниці. Тут він, проголошуючи деякі біблійні формули, стріпує краї свого одягу, а потім повертається до синагоги, щоб знову тужити й молитися.

Напередодні йом-кіпура.

Після судного дня релігійне напруження боговірного не повинно слабнути. Десять днів, що минають між першим святом і йом-кіпуром, за вченням рабинів, є виключно „дні каяття“. Лише для двох категорій осіб у день рош-гашону проголошується остаточний присуд — це абсолютні праведники й абсолютні злочинці. Щождо „середняків“, то їхні справи відкладаються до йом-кіпура. З милости божої їм надається пільговий термін, щоб підрівняти свої рахунки. Через це кожний

єврей, вважаючи себе за „середнячка“, ще з більшою щирістю повинен дбати про те, щоб у рішучий момент чаша гріхів не переважала собою чашу його добродіш. Таким чином, всі ці „десять днів каяття“ проходять для боговірного в безнастанній тривозі та надіях. Він вибивається з усіх сил, щоб надолужити прогаяне.

Але ось надходить переддень йом-кіпура, і боговірний мусить оббігати всіх своїх знайомих просити в них прощення. Як символ примирення, він передає їм шматок медяника, висловлюючи при цьому свої найкращі побажання. На світанку цього дня відбувається обряд „капорейс“. По кількості душ у кожній сім'ї ріжуть курей і півнів, що мусять становити собою викупні жертви для забезпечення життя і здоров'я членів даної родини. Перед тим, як мають зарізати курей, кожний єврей обводить їх навколо своєї голови, приказуючи: „Ось мій викуп, ось моя заміна“. Для більшої певності у своєму „очищенні“ він ще надвечір приймає від служки синагоги традиційну кількість (39) ударів ремінцем по спині, або „малкойс“, що повинні остаточно вибити з нього всі які є гріхи.

Перекусивши на скору руку, боговірні спішають у синагогу, щоб провести там у пості й молитві цілу добу. Раннього вечора в переповнених синагогах літургія починається молитвою „кол-нідрей“, значіння якої полягає в публічному примиренні релігійної громади з її відступниками. Організаційна цілеспрямованість цієї молитви полягає в упертому прагненні громади не випустити з-під впливу й тих, що відкололися, протестантів, непокірних, тих, що відійшли добровільно чи примусово. Останні на знак примирення та вдячності за виявлену до них великодушність, плачучи й ридаючи, публічно проголошують формули зречення від своїх обіцянок та зобов'язань щодо нової своєї віри. У відповідь на ці заяви громада говорила покаятникові: „Хай буде тобі дозволено й відпущено!“ З цього діалогу склалась мо-

литва „кол-нідрей“, що й до нашого часу своїм церемоніалом та внутрішнім змістом повинна служити справі національного об'єднання та класового миру всередині єврейства.

Закони і обряди йом-кіпура.

Загальним своїм кольоритом йом-кіпур мало чим відмінний від рош-гашоно. Ріжниця лише в ступені піднесення релігійного настрою. Підсиленню останнього сприяє піст. До стримання від їжі й питва талмуд додає стримання від інших потреб: забороняється взуватися, умиватися і мати зносини з жінками.

Молитви цього дня насичені тим же змістом, що й молитви рош-гашоно: безглуздо фантастичні описи величності й мудрости божественного суду, погрози й залякування на адресу тих, хто не встиг ґрунтовно покаятися, детальний опис особливого ритуалу жертвувань на цей день в єрусалимському храмі, що має назву „авейдо“. Тут же висловлюється жаль, що теперішні євреї позбавлені великого щастя бачити первосвященика й бути присутніми підчас його богослуження. Потім знову йде „унсано-тейкеф“, „зхус-овойс“ і до них подібні молитви, що ми їх зустрічаємо в молитвах рош-гашоно.

„Неїло“.

Кульмінаційний пункт цього дня становить собою молитва, що її читають, коли сонце вже хилиться до заходу. Ця молитва має назву „неїло“, тобто замикання. Напруженість віри на цей момент досягає свого апогею. Всі жахливо вимучені постом та довгочасним перебуванням у синагозі. В цей час урочисто оголошується: спішіть купити собі прощення; ще один момент — і все пропаде: ворота небесні зачиняться, торгівля припиниться і янголи підуть спочивати; якщо не тепер, то

ніколи. А тому... плазуй, благай і проси,— може, помилує й підпише щасливий присуд!

Уже пізнього вечора довгий звук баранячого рогу сповіщає про кінець дня всепрощення і про закінчення самокатування та мук для боговірних, які спішать додому, щоб підкрепитися і... накопичувати нові гріхи.

Антипролетарський характер цих двох свят.

З усього побіжного огляду цих двох центральних в системі юдейства свят в їхньому сучасному вигляді для нас стає цілком ясным антипролетарський характер їх. Релігія, що перебуває на послугах у багатих кляс, через ці свята впливає на психологію трудящего сконцентрованим огнем. Якщо протягом цілого року він часом намагається визволитися з-під її деспотичної влади й пожити своїм самостійним людським життям, то в ці дні вона сплітає навколо нього такі сіті, що з них вирватися йому своїми власними індивідуальними силами аж ніяк не вдається. Тут ми маємо все, що потрібне для зв'язування людської волі, для навіювання людині свідомости про її цілковиту безсилість перед призначеною зверху долею. Ідеологічний зміст цих свят цілком пристосовано до інтересів панівних кляс. Бідняки й трудящі повинні знати, що про жодну боротьбу за перерозподіл матеріяльних благ світу ніякої мови не може бути. Наявні матеріяльні відносини верховний суддя визначає щорічно, і жодних змін людська воля не може в них зробити. А якщо клясова самосвідомість трудящего обурюється проти соціальної несправедливости, якщо він протестує проти гноблення й експлуатації, тоді йому релігія нагадує про скороминучість людського життя, про нікчемність всіх його зусиль. Думка про національні страждання і національні прагнення єврейства — це важка артилерія, скерована проти клясових прагнень єврея-пролетаря. Лише, мовляв, у благочестивій „спілці“ з багатими (звичайно, під зверхністю

останніх) він здолає дійти того „щастя“, що його чекає весь єврейський народ.

І вся ця ідеологія подається в такій формі, яка цілком пасує до її змісту. Небесні порядки цілком відбивають у собі наявні порядки на землі. І там відбуваються щорічні „ярмарки“, коли можна купувати все, що треба для душі. В ці дні на небі розкриваються бухгалтерські книги, де відзначено до найменших дрібниць „кредит і дебет“ кожної людини. Тоді саме відбувається „зважування“ на дуже точних терезах всіх людських діл. А після всієї цієї процедури „праведниками“ будуть, звичайно, багаті. Адже вони перед йом-кіпуром щедро роздають милостиню, адже їх першими викликають до тори, вони посідають найпочесніші місця в синагозі. Отже, пролетарі повинні лише побожно перед ними розступатися і... тягти далі на своїй шиї ярмо.

Що каже наука про походження цих свят.

Клясова природа цих свят для нас стане ще яснішою, якщо ми звернемося до історії їх. Досліджуючи джерела, ми одразу ж помічаємо, що в старі часи ці „дні каяття й молитов“ мали зовсім інший зміст. Ще підчас складання талмуду були такі, що не хотіли визнавати рош-гашоно за судний день. Так, рабин Іосиф говорив: „Суд над людиною відбувається щоденно“, а рабин Натан твердив: „щочасно“ (порівняйте трактат Рош-Гашоно, 16а). У всьому п'ятикнижжі немає й натяку на те, що цього дня відбувається суд над родом людським. Із сказаного про рош-гашоно та йом-кіпур у різних книгах біблії ми можемо зробити такий висновок.

В епоху, коли ізраїльтяни провадили кочове життя й займалися скотарством, вони, подібно до всіх інших сучасних їм народів, що мали родовий і племінний господарсько-суспільний лад, вірили в існування сили-силенної добрих і злих духів. Ці духи оточують людину і впливають на її матеріальні справи. Злі духи стають

надто небезпечні з наступом осені, коли вони приносять з собою холод і негоду. Добрі боги тоді засипають і забувають про людину. Для того, щоб розігнати хмари, повернути людям сонце й тепло, треба трубити в роги (єдині тоді музикальні струменти): від їхнього шуму прокинуться боги й згадають про свої обов'язки перед людьми. Для цього й запровадили день „священних зборів“, що його було названо „днем трубного спогаду“ (Левіт, 23/24; Книга чисел 29/1). Але цей день зовсім не був початок нового року.

Про те, що встаровину існував звичай впливати на богів шумом і криками, нам посвідчує сама біблія. Так, у першій книзі Царств ми читаємо: „В південь Ілля став сміятися з них і говорив: кричіть гучним голосом, бо він бог; можливо, він задумався або зайнятий чимнебудь, або в дорозі, а можливо й спить, так він прокинеться“ (18/27).

Крім матеріальної шкоди, що її злі духи завдають людині, вони ж роблять її „грішною“, — при чому останнє не було поняттям морального порядку. Гріх, як його уявляли стародавні семіти, означав порчу, причинність, божевілля й усіляке „навождение“, що трапляється із здоровою людиною, коли до неї пристане якийнебудь злий дух. Щоб звільнити людину від таких гріхів і запровадили йом-кіпур, що в дослівному перекладі зовсім не визначає „день каяття“ (бо тоді він називався б „йом-гінахем“), а „день очищення“, тобто такий день, коли засобом магічного обряду з людини механічно знімають те, що пристало до неї зовні. Саме про такий характер стародавнього йом-кіпура нам свідчить центральний обряд його, описаний у XVI розділі книги Левіт. Цей обряд полягав у тому, що всі гріхи за допомогою чарівних примов збирали в одну купу, потім складали їх на голову козляти, яке несло їх у пустелю. Там це козля живцем кидали в пащеку Азазеля, який був верховним богом пустелі. Він жив у якійнебудь безодні, на дні якої панував вічний морок.

В талмуді зберігся опис всієї процедури, цього жер-
твування Азазелеві. Спеціальна людина приводила козля
до високої скелі в пустелі. Тут вона прив'язувала його
за роги червоним шнуром до скелі. Потім його штов-
хали в безодню. „І не встигав він ще докотитися до
половини гори,—додає Талмуд,—як уже розривався
на окремі частини“ (Мішна, Йома VI).

Сама назва божества — Азазель (що перш становило
собою складного іменника: „ез“ = коза, „ель“ = бог),
свідчить про його зв'язок з життям кочовників, коли
за єдине джерело їхнього існування була дрібна худоба,
і боги їхні виображувано також у вигляді козлів і
баранів.

Коли ізраїльтяни стали осідлий народ і їхнім націо-
нальним божеством став Ягве, щирі служителі остан-
нього були незадоволені з того, що в цей урочистий
день єдина жертва приноситься не їхньому богові, а
Азазелеві. А через те, що цей звичай міцно вріс у по-
бут народу, вони могли добитися лише одного: щоб
Ягве був поставлений поруч з Азазелем. І тоді старо-
давній звичай дістав нову форму, що описана у тому
самому розділі книги Левіт. Відтепер брали вже двох
козлят — одне для Азазеля, а друге для Ягве. Для того,
щоб ні один з цих могутніх богів не образився за те,
що ситіше козля попалося його суперникові, між ними
кидали жеребка і, таким чином, кожний діставав те,
що йому припадало.

Азазель, бог пустелі, був водночас і бог статевої
любви. Про це свідчить як відображення цього бога,
так і назва його. У багатьох народів цап був симво-
лом статевої розбещености. У греків, приміром, сатири,
що їх виображали у вигляді цапів з людськими голо-
вами, були веселими богами статевої пристрасти.

З однієї єврейської народньої пісні ми дізнаємося,
що євреї в старовинні часи вважали любов за найсиль-
нішу й наймогутнішу пристрасть. Її описувано в та-
ких виразах: „Мішна (по-давньоєврейському це поняття

дає слово „аза“) як смерть, любов і тяжкі як труна ревності..., потоки води не можуть погасити любові і рікам не змити її“ („Пісня пісень“ 8/6—7).

Цим пояснюється, що попередня назва „Езазель“ перейшла в „Азазель“, бо ж бог любови, за уявленням народу, був бог міцний, і це виявляється в слові „азазель“, що складається з прикметника „аз“ — міцний і речівника „ель“ — бог.

У зв'язку з цим, в епоху, коли ізраїльтяни жили в своїй країні, йом-кіпур перетворився на свято бурхливих народніх веселощів і полової розпусти. Про це нам свідчить оповідання талмуду, як ерусалимська молодь святкувала це свято. „Рабан Шимеон, син Гамліеля говорить: не було таких веселих свят у Ізраїля, як... йом-кіпур. В цей день діви Ізраїля одягалися в біле і влаштовували танки по виноградниках. Тут вони приказували молодим хлопцям: дивись, вибирай серед нас наречену...“ (Тракт. Тааніт, 30а).

Ці народні веселощі були залишком доби первісно-родового комунізму, коли серед ізраїльтян ще не було поділу на класи й їх скотарське господарство цілком забезпечувало їм гарне й сите життя.

Коли ж серед них утворилася класа великих землевласників і торговців, що визискували й пригнічували широкі народні маси, йом-кіпур набрав іншого характеру: із свята народніх веселощів він поступово перетворився на день плачу й каяття, підчас якого тільки одна молодь ще підтримувала свій веселий настрій. Потім він набрав виключно суворого характеру, який він зберіг і досі.

З історичного огляду цих двох свят ми бачимо, що головні обряди єврейських осінніх свят мають на собі сліди дикунського стану й кривавих жертвувань. В міру того, як мінялася соціально-економічна база ізраїльтян, зміст цих свят відповідно мінявся. Тепер уся ідеологія їх та форма відбиває в собі виключно світогляд і економічні інтереси багатой торгової класи серед єврей-

ства. Ця ідеологія абсолютно ворожа інтересам єврейського пролетаріату та інших трудящих груп. Вона скерована на їх поневолення, на зв'язування їхньої енергії і творчости. Поруч з тим, як єврейські трудящі позбулися більшости релігійних обрядів і традиційних свят, вони повинні позбутися останньої цитаделі релігійного рабства, що її становить собою йом-кіпур. Замість релігійного каяття мусить бути поставлена соціальна самокритика, замість спілки й національно-духовного злиття з єврейською буржуазією має статися повне єднання із світовим пролетаріатом у його великому й могутньому пориві до перебудови всього людського суспільства. Не поститись і каятись повинен єврейський пролетаріат підчас йом-кіпуру, а працювати, повертаючи свій зарібок на потреби індустріалізації та оборони нашої країни.

А трудящі євреї всього світу раз назавжди повинні зрозуміти, що лише з перемогою пролетаріату можлива справжня воля всякої національності та її культурно-соціалістична творчість у світовій сім'ї трудящих.

Осіннє свято „сукойс“, або куші, та його значіння.

Через чотири дні після йом-кіпура, в п'ятнадцятий день місяця тишре, наступає у євреїв „веселе“ свято сукойс. У древньому письменстві воно має назву просто — свято „хаг“, що значить у буквальному перекладі хоровод, танець.

Після того, як боговірний понад сорок днів провів у постійному тримтітті перед „страшним судом“ могутнього царя-бога, що сидить на своєму блискучому троні на небі і на точних терезах важить усі діла людські, — в його душі відбувається природна реакція, що виявляється в непереможному прагненні повернутися до буденних справ і до світських приємностей. Виснажли-

вий піст і безконечні молитви вкрай настогидли, в людини виникає певна потреба попоїсти й повеселитися.

І релігія й тут його не випускає з-під своєї опіки. Вона йому каже: веселитися ти повинен також з мого веління. Чотири дні, що проходять від йом-кіпура до сукойса, на погляд боговірних, це „пільгові дні“, коли і гріхи в рахунок не беруться. Варто тільки подбати про влаштування „куші“ (*), або намету, критого очеретом або хворостом, і людина тоді може бути певною, що все їй проститься.

Походження обряду кущів і всієї його ідеології

Релігійники твердять, що свято сукойс і всі зв'язані з ним обрядності встановив сам бог і дав через Мойсея на пам'ять про той час, коли євреї, вийшовши з Єгипту, блукали по пустелі Сінайській і жили в наметах, оточених чудесними хмарами для захисту від палючих проміння сонця. Про химерність цього пояснення його боговірній основі, звичайно, і говорити нема чого. Але навіть і раціоналістичне тлумачення цього твердження не витримує критики як тільки ми познайомимося з першоджерелами.

Найстародавніші частини п'ятикнижжя, що описують всі свята, які дійсно існували у ізраїльтян тієї доби, коли вони обернулися з кочовників-скотарів в осілий хліборобський народ,—зовсім не знають про „кущіву“ і зв'язану з ними символіку. Ось у книзі „Ісход“ (23/16) відповідне в часі свято зветься: „свято збирання плодів у кінці року“. Те ж саме повторюється і в другому місці, де перелічується всі річні свята (Ісход, 34/22). Навіть пророк Єзекиїл, що жив у VI столітті до християнської ери, нічого не знає про це свято. Бувши серед юдейських полонених у Вавілонії, він, що

*) Церковно - слов'янськ еслово „куща“ значить „намет“, а по-руському „палатка“.

піднести їхній національний дух, склав релігійну утопію про той час, коли євреї вернуться назад на свою батьківщину і вільно будуть виконувати всі приписи релігії. Перелічуючи в 45 розділі своєї книги всі свята, що їх будуть дотримувати юдеї в своїй країні, він зовсім забуває про свято сукойс.

Тільки в 3 книзі Мойсея, в одному місці, що надто визначається своєю плутаністю і має багато повторень, ми натрапляємо на опис цього свята. Тут саме сказано: «в наметах живіть сім день; всякий тубілець ізраїль-янин повинен жити в наметах, щоб знали роди ваші, що в наметах оселив я синів Ізраїлевих, коли вивів їх з землі єгипетської» (Левіт, 23/42 — 43).

Для всякої людини, що критично мислить, зовсім ясно, що це місце в п'ятикнижжі — дуже пізнього походження і напевне вставили його не раніш, як п'ятого століття до християнської ери, коли частина юдеїв уже повернулася в Палестину з вавилонського полону.

Які ж обставини призвели до того, що натуральне народне свято врожало обставили новою обрядністю, яку після зв'язали з національною символікою і з жертовним храмовим культом?

...о-до мають ситуацію в Палестині після вавилонського
полону.

Націоналістичний настрій серед священників і князів, що повернулися в країну, досяг свого апогею. Щоб створити базу для своєї експлуататорської діяльності та зміцнити своє панування над простим народом, треба було відбудувати зруйнований єрусалимський храм і зміцнити столицю. За бідности й нечисленности на той час людности в Юдеї виконання цього завдання сполучилося з величезними труднощами. Треба було залучити трудящі народні маси до надзвичайних жертв і неймовірних зусиль.

6 Нехемія повідомляє: коли він перебував у престоль-
ному місті Сузах, прийшли до нього й розповіли, що

„стіни Єрусалиму зруйновані і ворота його спалено вогнем“; після цього він „заплакав і сумний був декілька днів“. Тоді, з дозволу перського царя Артаксеркса Нехемія вирішився в Єрусалим, щоб відбудувати там усе зруйноване. Спираючись на свої повноваження, він примушував бідний народ виконувати громадські роботи, при чому „знатні люди не схилили своєї шиї працювати для господа бога свого“. Отже, у величезній тягар роботи над відновленням столиці й відбудовою храму падав на бідний трудовий народ, який заявляв: „ослабла сила у носильників, а сміття багато; ми не в силі будувати стіну“.

Для того, щоб народ не ремствував і тягнув своїм ярмом, священики й князі роздмухували в ньому національне почуття й збуджували ненависть до навколишніх народів. Йому навіювали, що „земля, в яку ви прийшли, щоб опанувати її, нечиста; вона споганена нечистотою чужих народів, їх мерзостями, якими вони сповнили її від краю до краю... А тому не шукай миру з цими народами і не бажай добра їм, щоб зміцнити тобі й жити благами землі цієї до віку“ (Єзд 9/11—12; Неемія, 1/3; 3/5; 4/10).

Коли храм був відновлений і столицю відбудовано, треба було привчити селянську масу щороку відвідувати це місце й приносити туди свої жертви. Духовний стан був численний і прагнув жити коштом трудового люду. Тимто було конче потрібно примусити селянство „не приходити на поклін богів з порожніми руками“ (Ісход, 23/15).

Але коли паломництво народніх мас до Єрусалиму було взагалі бажане явище для зграї духовних паразитів, що харчувалися коло храму, то воно надто було корисне для них в осінні місяці року, коли врожай у полях і виноградника щойно був зібраний, коли засіли були повні хліба, а точила — вина й масла. Тоді селянин буває надто щирий, і на подяку богам за врятовану допомогу та заступництво він готовий обдарувати

його служників всілякими матеріяльними благами. Ось чому ці служники надто намагалися збільшувати кількість палігрімів (прочан) саме в це свято і затримувати їх якнайдовше в столиці. В книгу Закону давно вже вписало духівництво наказа: „три рази на рік повинен являтися кожен дорослий мужчина перед лицем владики, бога Ізраїлевого“.

Щоб селяни не боялися, ідучи в Єрусалим, залишати свої селища й міста без захисту від навколишніх ворожих племен, їм навіювано, що „ніхто не побажає землі твоєї, коли ти будеш являтися перед лицем господа бога твого“ (Ісход, 34/23—24). Але столичне місто не могло приймати безмежну кількість палігрімів, що з'їжджалися туди з усіх кінців світу на річні свята. Тіснота його надто стала помітна, коли людности в Юдеї збільшилося, а столиця не встигала відбудовуватися в достатній мірі. Про цей час ми читаємо в Неемії: „Але місто було просторе, а народу в ньому небагато і дома не були збудовані“ (7/4). Тоді духівництво пішло на компроміс: у перші два річні свята воно вимагало від палігрима тільки принести свою жертву в храм і на другий ранок йому дозволялося повертатися додому. Так записано було в закон про весняне свято пасхи: „Заколи жертву ввечері на заході сонця... і спечи і з'їж на тому місці... а на другий день можеш повернутися в намети твої“ (Второзаконня, 16/6—7).

А в осіннє свято треба було неодмінно пробути в Єрусалимі 8 день, щоб за цей час можна було побільше принести жертв і наповнити кишені духівництва.

Ритуал жертвувань на це свято встановлювано особливий, не подібний до ритуалу інших свят. Тоді як в усі святкові дні публічних жертв (окрім приватних приношень і дарів, що не обмежувалися числом) приносили не більше від одного-двох волів, у свято кушів першого дня приносили 13 волів, а протягом 7 днів число

приношуваних в жертву волів доходило 70. Восьмий день цього свята дістав особливу назву „ацерес“, що означало затримка, продовження, тобто день, коли прочани, що намагаються вернутися в свої селища міста, затримуються зайвий час у столиці, щоб... щоб більше спорожнювати свої кишені на користь служникам храму (пор. кн. Чисел, 29/25 — 35).

Тоді саме й витворено обряд кущів з відповідною легендою. Влаштування по всіх вулицях і майданах Єрусалиму легкі намети повинні були правити народом за тимчасову схованку від дощу й захист від сонця таким способом, зробити можливим його довготривале перебування в крмово-торговельній столиці.

Про всю цю махінацію єрусалимського священства ми можемо вичитати з книги Неемії, хоч там всю цю історію пильно заличковано. Ось Неемія розповідає: „На другий день зібралися голови поколінь від усього народу, священники, левіти до книжника Єздри, що він з'ясував їм слова закону. І знайшли написані в законі, що його господь дав через Мойсея, що сини Ізраїлеві сьомого місяця в свята жили в наметах. А тому оголосили по всіх містах своїх і в Єрусалимі, кажучи: ідіть... робити намети за написаним (8/13—18). З цього місця ми ясно бачимо, що: 1) обряд кущів (наметів) був новою, досі невідомою „по всіх містах“, тобто вигаданий за Єздри й Неемії, 2) що для одурманювання народу його вписали в книгу Закону і потім говорили, що „найшли написане з часів Мойсея“; 3) що для маскування дійсного призначення обряду кущів наказано, щоб кущі (намети) влаштовували не тільки в столиці, а й у провінції.

Пізніше талмудисти намагалися ще більше затемнити історію походження цього обряду, і тому встановлено, що накриття „суки“, або намету, неодмінно повинно бути досить прозоре, щоб через нього було видно зорі на небі.

Обряди, зв'язані з цим святом, та їхній антипролетарський характер.

Окрім релігійного обов'язку для боговірного перебувати вдень і вночі протягом сімох днів у легкому, відкритому для холоду і вітрів наметі, він повинен ще виконувати для цього свята обряд „есройг-лулав“. Останній є в тому, що береться одна гіллячка фінікової пальми, три гіллячки мірти, три гіллячки вербової лози і зв'язують усе до купи. До них додають ще райське яблуко, і, тримаючи весь цей „букет“ в обидвох руках, обходять з ним у синагогах довкола алмеара певне число раз і при цьому голосять: „гошана“, тобто: спасай нас!

Крім того, держать цей „букет“ при читанні псалмів 113—119 і роблять ним різні маніпуляції в повітрі під час читання стихів 118/1—3.

Весь цей обряд, що в сучасному його вигляді нагадує якусь таємничу магію, виник за дуже старих часів. Носіння пальмових гілок практикувалося у євреїв взагалі у дні перемог і народніх гулянок. Так, в книзі першої Макавіїв розповідається про те, як Сімон напав на місто Газу і взяв його приступом. І „він увійшов у це місто на 13 день другого місяця 171 року з похвальними піснями і пальмовими гілками, псалмами і піснями“ (13/51).

Перемога, що її в даному разі святкують, була перемогою над бісами і злими духами, що намагаються пошкодити хліборобові й не дати йому спокійно зібрати свій урожай. Коли, не зважаючи на „капості“ своїх ворогів, хліборобові вдавалося звести все з поля й виноградника і запитися всього потрібного на цілий рік, він влаштовував „свято збирання плодів“ з народніми походами вулицями міст з пальмовими гілками в руках.

Ще в талмуді збереглася вказівка на зв'язок цього обряду з вірою в існування сатани. Розповідається, що

рабин Аба, бувало, потрясає в повітрі лулавом і при цьому каже: „Ось стріли в очі сатани“ (Тр. Сукка, 38). Але, не зважаючи на явне походження цього обряду з поганських вірувань і уявлень древніх ізраїльтян, пізніші рабини намагалися затемнити цю обставину й дати обрядові нове націоналістичне тлумачення.

В Мідраші „Ваїкра-Раба“ (розділ 30/10) ми знаходимо таке пояснення обрядові „есройг-лулав“. Чотири класи існують в єврейському суспільстві: перша — це широка народня маса, що не має ні культури, ні „добрих діл“. Вона подібна до вербової лози, що не має ні запаху, ні смаку. Друга класа — це інтелігенція. Вона хоч „добрих діл“ не має, але зате володіє культурою. Вона нагадує собою миртову галузку, що має приємний запах, але не приносить ніяких плодів. Третя класа — це невчені багаті, що хоч і виконують закон, але „науки“ (релігійної) не знають. Вони подібні до пальмового дерева, що дає солодкі плоди, але запаху не має. Нарешті четверта класа — це ті обрані вчені, що володіють такою і багатством. Вони схожі на райське яблуко, що має водночас і приємний запах і смак. І ось бог „з милости своєї“ звелів усім цим класам об'єднатися в одне ціле, що нагадує собою „букет“ есройг-лулав. Тільки через таке єднання трудовики-неуки досягнуть свого „спасіння“. Як тільки вони відокремляться від інтелігенції й багатців і підуть своїм шляхом, вони неминуче загинуть...

Отже, ми бачимо і на прикладі цього древнього обряду, як буржуазія обертає релігію на свою служницю й примушує її служити виключно своїм інтересам.

Розкладовий вплив свята „сукойс“ у народньому побуті євреїв.

В пізніші часи, коли хліборобський характер свята забувся, в ньому залишилися тільки його „веселощі“. Останні виявляються серед малокультурної народньої

маси у поспільному пияцтві. Ще й дотепер багато ремесників і дрібних торгівців вважають за свій релігійний обов'язок в ці святкові дні напиватися до п'яна. Це практикується надто в останній дев'ятий день цього свята, що має назву: „сімхас-тойра“, тобто радість про тору. П'ятника починається ще напередодні цього дня ввечері. Тоді можна спостерігати по синагогах і молільнях (надто хасидських) цілі юрби євреїв, що там же п'ють, танцюють і часто буянять. Рабини заохочують до цієї п'ятники, бо вона сприяє одурманюванню умів трудящих і утворює ґрунт для класового примирення. Бідняк, що дістає від синагоги й багатіїв це мізерне „угощення“, готовий простити їм всілякі кривди й експлуатацію, яку він терпить від них протягом цілого року.

Зимове свято „хануко“, або Макавії.

Релігійне це свято чи „національне“.

Довгими роками благочестиві євреї справляли це свято і зовсім не підозрювали, що воно „національне“. Воно було для них виключно релігійним святом в пам'ять великого „чуда“, що сталося 2.000 років тому в єрусалимському храмі. Тільки вісімдесятих років минулого століття, коли, щоб боротися з робітничим рухом, єврейська буржуазія в колишній царській Росії, а почасти й за кордоном, з особливою настирливістю почала проповідувати націоналізм і сіонізм, старовинне свято „хануко“ почали зовсім по-новому тлумачити і перетворили на день націоналістичної демонстрації і збудження шовіністичного настрою єврейських народніх мас.

Щоб зрозуміти безпідставність цієї буржуазної інтерпретації свята „хануко“, звернімося до його історії.

Коли припадає „хануко“ і які його обрядності.

Двадцять п'ятого дня місяця кіслев, що звичайно припадає на середину або кінець грудня, починається

„хануко“. Це свято триває вісім день і відмінне від інших свят тим, що підчас його не забороняється працювати.

Головний ханукальний обряд—це щовечірнє запалювання свічок, які повинні горіти у вікнах кожної єврейської хати або прикріплені до лівого косяка (надвірка) вхідних дверей.

Першого вечора запалюють лише одну свічку, а потім додають по одній щовечора, поки не доходять до восьми свічок останнього вечора „хануко“.

Підчас запалювання свічок голова родини урочисто виголошує два славослов'я. У першому він дякує богові за те, що він „освятив“ єврейський народ і дав йому заповідь про „хануко“. А в другому він дякує йому за чудеса, які він заподіяв устаровину з єврейським народом.

Про ці „чудеса“ талмуд розповідає так: коли греки розгромили єрусалимський храм і поставили в ньому статую Зевса, вони зробили ритуально „нечистими“ всі запаси олії, що зберігалися в храмі для щоденного запалювання семисвічного світильника. Після того як греків перемогли, почали очищати й реставрувати храм. По закінченні цієї процедури треба було запалити світильник, а „чистої“ олії ніяк не можна було дістати. Тоді сталося „велике чудо“: знайшли невеличкий глечик „елею“, запечатаний печаткою первосвященника і тому він залишився чистим. Цим „слеєм“ запалювали світильник протягом восьми день, хоч за нормальних умов цієї кількості олії, що була в знайденому посуді, вистачило б тільки на один-однісінький вечір. У пам'ять цієї великої „події“ встановлено свято „хануко“, що в дослівному перекладі визначає: оновлення, реставрація і освячення храму (трактат Сабат, 216).

Як бачимо, в цьому оповіданні, що правило за підставу для традиційного роз'яснення свята „хануко“, нічого немає про Макавіїв, про їхню боротьбу з греко-сірійцями, про народне повстання проти своїх гнобителів

і про перемогу юдейської демократії над своєю аристократією. Все це старанно затушковується і висувуються виключно релігійні моменти: первосвященик, храмовий обряд і... чудо.

Чому релігійна традиція, а за нею й талмуд намагалися зфалсифікувати ті історичні події, що поєднувались певного часу в народній уяві із святом „хануко“?

Клясова боротьба у єврейському суспільстві за доби Макавіїв.

Після повернення на початку V століття до християнської ери частини юдейських полонених із Вавилонії до Палестини вони знайшли свою батьківщину страшенно спустошеною. Підчас перебування євреїв у вигнанні протягом приблизно 70 років палестинську землю майже не обробляли, а всі рештки попередньої культури країни по-хижацькому винищували навколишні племена.

В наслідок цього маленька група бідняків із жерцями на чолі, що повернулася під впливом агітації пророків на батьківщину, опинилася в дуже скрутному стані: треба було все будувати і творити спочатку за певного ворожого ставлення сусід. Зрозуміло, що рідкому й нечисленному населенню країни єдино можливе лишилося взятися тільки до хліборобства й виноградарства. Але поступово населення збільшало, країна відбудовувалася і сповнювалася своїх власних соків. Тоді у Юдею повернулися багато представників заможних кляс (із князівського роду та вищого духовництва), що раніше залишалися у Вавилонії, визнаючи за краще перебувати в чужій, але багатій торговельній країні, ніж у власній бідній і спустошеній.

332 р. до християнської ери відбувся перехід Юдеї з-під влади спорохнілої перської монархії під владу молодшої переможної Греччини Олександра Македонського. Починаючи з цього часу, маленьку відокре-

млену єврейську теократію втягнено в орбіту світової імперії. В особі юдеїв греки знайшли собі гідних співробітників для світової торгівлі, в якій вони відзначалися вже довгі віки перед цим. Євреї ж цілком захопилися цією діяльністю, яка була їм почасти знайома з попереднього життя у Вавілонії, а тому й почали швидко оселяватися по грецьких колоніях і новозбудованих Олександром Македонським містах.

У самій Палестині викристалізувалася нечисленна, але впливова кляса торгівців, що експортували сільськогосподарські продукти своєї країни до грецьких міст, розташованих на узбережжі Середземного моря, а звідти вивозили коштовні речі і всілякі промислові товари. Ця кляса дуже багатіла коштом визискуваної народньої маси і, крім цього, щодалі більше культурно зросталася і зв'язувалася непоривно з греками. За короткий час багатії-юдеї в Палестині почали говорити грецькою мовою, називати себе й своїх дітей грецькими іменами і в цілому своєму побуті намагалися бути подібними до греків. Спочатку таке наслідування греків спричинялося виключно економічними інтересами торговельної кляси юдеїв: треба було якнайщільніше підійти до грецького населення, щоб краще довідатися про його потреби й точніше вивчити умови зовнішнього ринку. Але процес елінізації приватного й громадського життя в Юдеї, раз почавшись, виявив тенденцію самостійно розвиватися й надалі. Для юдейських багатіїв і аристократії грецька культура, або „елінізм“, сама собою мала величезну притягальну силу. За правильним зауваженням Кавтського, „на той час „елінізм“ ставав модою для всіх визискувачів, як XVIII сторіччя для Європи ідеалом стала французька культура“ (К. Каутський — „Происхождение христианства“, стор. 199).

Цей процес, що відбувався по всіх середземноморських країнах серед євреїв, що там жили, цілком безболісно, в Палестині зустрів опір широких народніх мас. Вони не могли миритися з тим, що багатії

й аристократи нав'язували їм свою ідеологію. Вони розуміли, що поступитися хвилі елінізації, що тиснула на них, визначало бути цілком придушеними клясою багатих купців і аристократів, а це перекладе весь тягар податків і поборів на користь грецькому чиновництву на плечі селянської бідноти, а потім забере у неї остаточно лани й виноградники, як це було в Юдеї перед „вавілонським полоном“.

До цього ще треба мати на увазі, що те, що видавалося в той час у Сирії й Палестині за „грецьку культуру“, було дуже мало спільне з елінізмом епохи Перікла і спадщиною Платона й Арістотеля. В цій „культурі“ залишалося багато блиску, зовнішньої пишноти відповідно до смаків тодішніх багатіїв і визискувачів. Ось чому юдейські народні маси обстоювали свою національну самобутність і культуру проти насильницьких елінізаторів із своїх лав, що спиралися на чужоземну катівську владу греків і сирійців.

Почалося народнє повстання. Але хто ж став на чолі його?

Офіційне єрусалимське духовництво і всі його підлабузники в той рішучий історичний момент стояли цілком і повнотою на боці панівних клас у їхній боротьбі з народом. Чужоземна влада пригнічувала тільки бідноту й трудящих, але вона була вигідна для невеличкої купки багатіїв і аристократів, що були відкупниками податків і на цьому набивали собі кишеню. Саме тому духовництво, так само як і багатії, підтримувало цю владу. Первосвященники Язон і Менелай обкрадали навіть храмову казну і надсилали величезні суми грецькому імператорові Антіоху Епіфану за дарування їм духовного сану.

Роля духовництва в національному житті своєї країни завжди однакова. Коли зовнішній ворог загрожує інтересам багатих, духовництво архіпатріотичне: воно благословляє на війну для „захисту батьківщини“, воно

проповідує внутрішній мир і єднання всіх народніх сил. За іншої ж політичної ситуації, коли зовнішній ворог перебуває в спілці з багатою клясою і ворогує тільки з біднотою й трудящими, патріотизм в очах духовництва не добродійність, а вада; не до національного об'єднання воно закликає, а до розколу й до боротьби з революційними силами народу.

Таку саму зрадницьку позицію посіло єрусалимське духовництво щодо юдейського народу в Палестині: воно всіляко допомагало греко-сірійській владі пригноблювати й експлуатувати юдейську націю і винищувати її самобутню культуру.

Але не зважаючи на союз багатіїв з греко-сірійцями і на могутню допомогу єрусалимських священиків, вони, проте, нічого не могли зробити з широкими народніми масами, які захищали свою політичну волю і своє право на національне самовизначення.

Незабаром із лав тієї ж народньої маси висунули ватажки й організатори революційних сил Юдеї.

То була родина Макавіїв. Вона не була славетного походження і не мала жодних зв'язків з єрусалимським купецтвом, священиками й еліністами.

Походячи з провінції, з глухого містечка Модіїн, вона була зв'язана тільки з інтересами бідних селян і ремісників. Макавії закликали юдейський народ до боротьби за цілковите повалення ненависного подвійного гніту: своїх багатіїв-еліністів і чужоземної влади греко-сірійців.

І на цей раз у бідних клас Юдеї ще знайшлося достатньо сил та енергії, щоб відстояти своє існування перед силами, що їх переважали в багато разів.

Під проводом Макавіїв утворилось народне рушення, яке завдяки величезному ентузіазмові й героїчній готовості вмерти заради волі перемагало, не зважаючи на те, що йому бракувало знань із стратегії й тактики війни. У цілому ряді боїв з величезними ватагами Антіоховими Макавії були переможцями. Еліністів разом

з їхніми покровителями й союзниками — греко-сірійцями цілком знищили і юдейський народ дістав не тільки волю для свого національного самовизначення, але й цілковиту політичну самостійність.

Це сталося 165 року дотеперішньої ери. Саме з цими подіями довгий час у народній свідомості зв'язувалося святкування „хануко“. Перемогу Макавіїв святкували (як побачимо нижче, цілком штучно) дня 25 кислева, а традиційне запалювання свічок вважалося за форму демонстрації на честь їхніх перемог. Саме так пояснюється походження свята „хануко“ у першій і другій книгах Макавіїв, які потім вилучені були з єврейського канону.

Як Макавії обдурили народні маси й уклали спілку з визискувачами та катами.

Макавії вийшли з народу і зробили свою історичну справу тільки руками широких мас трудящих. Але коли ворога перемогли, коли більшість еліністів знищили і Юдея стала вільною, Макавії почали користуватися з влади, яку вони здобули, не на користь трудящих і бідноти, а на шкоду їм.

Уже третій із братів-Макавіїв, Шимеон, оголосив себе князем і первосвященником і, як такий, одразу ж почав здійснювати свою політичну лінію всупереч інтересам широких народніх мас.

При палаці князя головну роль скоро почали відігравати представники тої самої аристократії, яка недавно воювала проти Макавіїв і зазнала жорстокої поразки від народнього рушення. Попередні династії первосвящеників намагалися злитися з новою династією і утворили одну організацію, яка потім була відома під назвою партія садукєїв. Нова ж династія, що творилася з людей доти нікому невідомих і захопила владу за допомогою народніх мас, вважала для себе за „честь“ спиратися у своїй політиці на плечі родовитої фінан-

сової знаті. Отже, після революції майже нічого не змінилося: залишилися ті ж самі соціальні взаємини, священницька ієрархія і безправна визискувана народна маса, якій треба було навіювати абсолютну прив'язаність до храму і цілковиту покору його служителям. Тоді нові правителі почали соромитися своєї власної історії: на їхню думку, було надзвичайно незручно, що народ знав про те, що предки сьогodнішніх священників були підлими зрадниками, що вони продавали чужою земним катам все народне майно і що Юдея позбулася їх тільки внаслідок революційного ентузіазму і героїстських зусиль широких народніх мас. Адже такі відомості могли тільки послабити авторитет священства взагалі, а, значить, і первосвященників з роду Макавіїв.

Ось чому останні приклали всіх своїх зусиль до того, щоб змалювати цю подію в цілком іншому світлі. Віднині „хануко“ перетворили у чисто релігійне свято. Винайшли оповідання про „гличик елею“, про „святу печатку первосвященника (невідомо якого саме, чи „жорстокого тирана“ Язона чи „лютого звіря“ Менелая), яким привласнені ці назви у першій книзі Макавіїв) про велике „чудо“, що сталося в єрусалимському храмі підчас виконання важливого обряду.

Звідси висновок: треба вірити у всемогутнього бога, святість храму і... жертвувати на користь „святих“ його служителів.

Справжнє походження свята „хануко“ і звідки йдуть його найстаровинніші коріння.

Досліджуючи перші джерела, ми переконуємося, що події, зв'язані з „макавійськими війнами“ тільки штучно підведено за підмурок цього свята. Зародилося воно в старовинні часи і на початку не мало нічого спільного з історією Юдеї та її боротьбою проти греків.

Той факт, що хануко припадає на кінець грудня, що його центральний обряд є ілюмінація й запалю-

вання свічок, цілком очевидно свідчить про те, що це свято встановлене на честь бога світла (єгипетського Озіріса або грецького Діонісія), коли сонце рішучо повертає після зимового сонцестояння на літо і збільшує кількість тепла й світла, що воно їх шле на землю. Воно цілком відповідало святу відродження сонячного бога Озіріса, що його потім перейменували у свято христового народження.

Зв'язок із подіями доби Макавіїв, як і сама назва свята, виникли далеко пізніше, ніж його обрядності. Їх нав'язали народові панівні класи з певною політичною метою.

З другої книги Макавіїв (1/9) ми бачимо, що старовинні письменники не знали про назву „хануко“, а називали його „святим сукойс“. В інших джерелах воно відомо під назвою: „хаг гаурім“, цебто свято світла.

Звідси відомо, що події епохи Макавіїв, як і „чудо з гличиком елею“, причепили до свята хануко тоді, коли почали соромитися його поганської суті. Тоді саме задумали підмінити для народу близький і зрозумілий мотив „радості про сонце“ іншим мотивом, який також був для нього дорогий і зрозумілий. Шанування пам'яті народнього повстання проти влади визискувачів повинно було замінити собою культ бога сонця і свято перемоги світла над темрявою.

Потім і останній мотив став незручний для панівних класів, і тому його замінили чисто культовим моментом, який мав був служити для зміцнення віри і для виховання мас у покорі й підлеглості.

Це останнє роз'яснення свята хануко євреї вважали за непорушне аж до 80-х років минулого сторіччя, коли єврейська буржуазія почала вживати всіх заходів до того, щоб розбуркати національне почуття серед трудящих. Для цього події доби Макавіїв були найпридатніші. З них витравили їхню революційну суть і усунули головного діяча цих подій — широкі народні маси.

Вийшло саме те, що потрібне було сіоністам: „великі герої Макавії“ рятують єврейський народ майже в той же самий спосіб, як „рятували“ його Герцль і Нордау (проводирі сіонізму), що намагалися в той час видурити у турецького султана чартер на Палестину.

При цьому, зрозуміла річ, не забували цілком затушувати історичну зраду Макавіїв народньої справи, якій вони служили напочатку, і той ганебний кінець, до якого вони дійшли у своїй визискувальній антинародній політиці.

З усього історичного огляду нашого свята ми можемо зробити такі висновки:

Хануко і вся поєднана з ним у сучасному і минулому ідеологія ще раз доводить, що релігія і всі її свята були іграшкою в руках панівних клас. Залежно від інтересів цих клас кожної даної епохи духовництво міняє як назву, так і зміст самих свят.

Єврейський пролетаріат відкидає як шкідливі для його класових інтересів всілякі релігійні свята, в тому числі й хануко, що своїми націоналістичними мотивами особливо вороже йому.

Свято закінчення зимового періоду — „пурім“.

Назва свята і його походження за існуючою релігійною традицією.

В середині березня, а за єврейським календарем чотирнадцятий день місяця адар, святкують „пурім“.

Саму назву цього свята завжди вважалося за загадку, а його походження оплутано густим мороком невідомости.

Ще найстаровинніших часів робили спроби роз'яснити назву свята, його обрядність і зміст. Але ці спроби відзначалися тенденційністю, а тому ніколи своєї мети не досягали.

За одну з таких спроб треба вважати те роз'яснення цього свята, яке ми знаходимо у біблійській книзі „Есфір“. Ця книга взагалі є не історична, а швидше роман-казка, що її утворено в епоху Макавіїв для агітації за боротьбу з віровідступниками та з усіма ворогами юдеїв. Автор цієї книги пропонує таке роз'яснення назви „пурім“, яке з етимологічного боку неприйнятне, а з боку культурно-історичного — абсурдне. За теорією книги „Есфір“ виходить, що свято дістало свою назву від перського слова „пур“, що визначає нібито жеребок. А цей жеребок кинув сановник перського царя Агасфера (Артаксеркса) Гаман, який надумав винищити одноденним погромом усіх євреїв, що жили в межах перської імперії. Він ухвалив, кидаючи жеребок, обрати якийнебудь день року, що був би для цього найпридатніший. Жеребок указав йому на тринадцятий день місяця адара, на який він і призначив вчинити самосуд над євреями. Проте, Гаманові не пощастило це здійснити; євреї не тільки захистили себе від нападу ворогів, але перейшли до наступу, знищивши в цей і наступні за цим дні понад 75.000 ненависників...

Саме в пам'ять цієї події нібито встановили свято „пурім“. Але в усякому разі незрозуміло, яким чином чужоземне арійське слово „пур“ дістало в давньо-єврейській мові форму множини „їм“, яка властива тільки семітичним мовам, в тому числі й єврейській.

Крім того, цілком фантастична вся подана в книзі „Есфір“ історія. Необгрунтоване бажання Гамана винищити всіх євреїв („від юнака до старця, дітей і жінок в один день“) тільки тому, що єврей Мардохей не хотів йому кланятися. Незрозуміло, чому Агасфер, нібито ненароком, дає Гаманові повноваження на виконання цілого задуманого пляну, нібито тут ішлося не про вбивство багатьох сотень тисяч ні в чому невинних людей, а про влаштування якоїсь народньої гулянки або карнавалу.

Неймовірний швидкий перехід Агасфера від гніву на

милість щодо євреїв: він не тільки скасовує свій власний наказ про знищення їх, але чомусь упсвноважує їх убивати своїх ворогів, хоча в цьому, здавалося б, не було жодної потреби для їхнього особистого порятунку.

Деталі цієї „історії“ цілком витримані в дусі казок із „Тисячі і однієї ночі“. Тут і „бучний бенкет“, влаштований Агасфером на треті роковини свого царювання, що тривав не більше й не менше, як 180 днів; і бажання царя похвалитися перед князями, що зібралися своєю красунею-дружиною царицею Вашті; раптовий гнів і кара на смерть красуні; потім—оголошення конкурсу по цілій імперії на найкрасивішу дівчину, що повинна замінити покарану царицю; чудесне обрання бідної сирітки Есфірі на дружину грізного Агасфера; її сором'язлива поведінка; незмінна прихильність її до свого вихователя дяді її Мардохея; гаряча любов Мардохея до свого народу і його глибокий сум з приводу небезпеки, що загрожувала його народові; вплив Мардохея на Есфір і його вимога до неї втрутитися в цю справу; хитрий підхід коханки-цариці до деспота-чоловіка; несподіване падіння фаворита Гамана; дивовижне підвищення Мардохея і перетворення його на першого сановника держави.

Всю цю картину намальовано на тлі особливих взаємин між юдеями і навколишніми народами. Вони бо ненавидять євреїв через те, що їхні „закони відрізняються від законів усіх народів“. На підставі цього Гаман сповіщає Агасфера, що євреї не підкорюються законам держави. Як вірний слуга єдиного бога Мардохей відмовляється виконати наказу Агасфера і не хоче поклонитися убоженій людині—Гаманові. Не зважаючи на підступи останнього, переможцем усе ж виходить праведник Мардохей, а всі його вороги гинеють. Звістка про перемогу юдеїв поширюється по всіх країнах і „містах“ великої перської імперії, при чому „багато народів переходить до юдейської віри, бо страх перед юдеями опанував їх“...

Всі ці подробиці доводять, що автор видавав свої патріотичні і націоналістичні мрії за історичні факти і затушковує тогочасні соціальні взаємини суспільними формами давно минулих днів. Всі ці вигадані події він цілком штучно причепив до свята „пурім“ і його обрядностей, які існували задовго до появи книги „Есфір“ та її автора.

Дані науки про походження свята та його обрядностей.

Наука найперше звертає увагу на термін святкування „пурім“: воно припадає на святах нового року у древніх вавілонян, коли заступник хліборобства, верховний бог Мардук (що відповідає єврейському Мардохеєві) влаштовував на небі збори всіх підлеглих йому богів. Ці збори мали назву „пуру“ і на них небожителі судили людей за їхні земні діла. Жеребком вони вирішували їхню долю на майбутнє.

Коли євреї зіткнулися з вавілонянами й почали брати в них різні побутові та релігійні поняття, вони ще не мали свого власного нового року й судного дня. Через це свято „пуру“ було цілком придатне для їхнього релігійного вжитку. Змінивши його назву в дусі семітичних мов, від яких воно походило, вони витворили своє власне національне свято „пурім“, що і змістом своїм було зєвреїзоване. За єврейським трактуванням, доля людини залежала не від небесного жеребка, а від її власних справ. Тому святові „пуру“ після того, як воно стало єврейським святом, мав передувати день посту, „пост Есфірі“, тобто присвячений богині Іштар, коли кожний єврей замолював свої гріхи і здобував собі заступництво добрих богів. Добрі боги були—Мардук, Іштар та весь їхній почет. Вони працюють на користь людства і дбають поліпшити його долю. Але поруч їх живуть злі духи, що шкодять людям і намагаються заважати їм у всьому. Це — боги переможеного

еламітського народу, що його вавілоняни вигнали за межі своєї країни. Вони живуть у сусідніх пустелях і роблять щораз наскоки на густо залюднені міста. Тоді в цих містах раптово гинуть від голоду й мору тисячі людей: „від юнака до старця, діти й жінки в один день“.

Назва цих злих еламітських богів: Машті — Вашті, Хуман — Гаман. Але, на щастя цих людей, спустошливі вчинки цих злих і хитрих чужоплеменних богів недовговічні. Проти них виступають у всій своїй славі Мардук і Іштар, що витиснюють їх і посідають місця, що звільнилися після них (Мардохей — на місце Гамана, Есфір — на місце Вашті).

Один із єврейських додатків до вавілонських звичаїв, що його виконували в свято Пурім, це посилене роздавання милостині бідним *). Євреї, що дивилися на пурім як на судний день, були певні того, що „добрими ділами“ вони примусять богів змінити на краще їхню долю. В наслідок цього виникла звичка „надсилати подарунки один одному й милостиню бідним“ (кн. Есфір, 9/22).

Потім до цих же днів пристосували подавання іншого роду „милостині“, на користь єрусалимського храму. Талмуд сповіщає: „чотирнадцятого й п'ятнадцятого адару в усі місця, де живуть юдеї, відряджаються міняйли і збирачі шекельного збору на потреби храмового культу в Єрусалимі“ (див. трактати Соферім, 25/5 і Шекалім, 3).

Ця звичка лишилася й дотепер. І тепер, напередодні пуріма, по всіх синагогах провадять шекельний збір, гроші від якого йдуть на користь бідним.

Коли храмове духовництво перетворило рош-гашоно і йом-кіпур на дні небесного суду й прощення гріхів,

*) Ця милостиня, як і вся „уславлена“ єврейська благодійність, завжди мала суто клясовий характер і була знаряддям у руках визискувачів, щоб придушити кожен протест і незадоволення народніх мас.

пурім втратив своє попереднє значіння. Треба було придумати для нього нове пояснення, що виправдувало б в очах народу не тільки його назву, але й усі поєднані з ним обрядовості. Таке завдання дістав автор книги „Есфір“, який і виконав його цілком задовільно. Він написав роман і головними героями виступають тут Мардохей і Есфір, що повинні були непомітно замінити в народній уяві вавілонських богів Мардука та Іштар, що стали для євреїв чужими й негідними величності їхнього національного бога Ягве. Піст напередодні пуріму тлумачать також по-новому. Для цього вигадали епізод про те, як цариця Есфір перш ніж піти (без відповідного запрошення) до Агасфера просити за свій нарід, наказала всім своїм прибічникам постити три дні й три ночі, благаючи бога, щоб красуня-цариця в рішучий момент сподобалася своєму повелителєві і щоб він її через те не карав за її зухвалий вчинок.

Роздавання милостині, що практикувалося в дні пурім, тлумачили по-новому: це вже більше не засіб поліпшити долю людини наступного року, а тільки висловлене почуття радості єврея в дні чудесного визволення його нації від небезпеки, що їй загрожувала.

Отже, в наслідок створеної легенди старовинне поганське свято не тільки посіло відповідне місце в релігійному культі, але значно допомогло панівним класам єврейства підбурювати національне почуття і збуджувати ненависть до всіх гнобителів єврейської релігії і ворогів єврейського народу.

У дні Макавіїв, коли єврейській релігії загрожувала небезпека від еліністів і греко-сірійців, було дуже важко навіяти всім борцям за єврейську національну самобутність певність, що всі пляни їхніх ворогів, кінецькінцем, будуть зруйновані. Для цього правила „історія“ падіння Гамана.

Народне рушення, що виступало проти численних зграй Антіоха Епіфана, було дуже кволе, а тому треба

було його підбадьорити і викликати в ньому ентузіазм до боротьби з ворогами єврейства. Для цього використали казку про вбивство євреями за часів Агасфера протягом одного дня 75.000 ворогів. Це гіперболічне число забитих прихильників Гамана повинно було навіяти певність, що грецьке військо, не зважаючи на свою численність, все ж буде знищене. Така була та політична мета, що її поставив собі автор книги „Есфір“, і її досягли, штучно вплутавши зміст і обрядності свята пурім, що давно існувало, в утворену ним канву цього історичного роману.

Але й після такої радикальної зміни характеру старовинного свята деякі сліди його первісної структури залишилися у народній пам'яті. Вони дійшли до нас у формі казань деяких агадистів (агада — легендарна мітологічна частина талмуду) і символістичних тлумачень хасидів. У талмуді ми зустрічаємо твердження: „Пурім такий же великий, як той день, в який тору дано на горі Синай; р. Самуїл говорить—як день, коли всі мешканці світу проходять перед богом як стадо овець перед своїм пастухом“ (Пор. Пахад-Іцхак, під словом Пурім).

Від імени Бешта, основоположника хасидизму, передають, що він часто говорив своїм близьким: „Пурім—вище за йом-кіпур“, тому що слово „йом-кіпурім“ визначає: „день, що має майже таке ж значіння, як і пурім“, цебто в слові „кіпурім“ склад „кі“ не корінний, а приставка порівняльного ступеня.

Пурім правив за привід до розвитку юдофобії в середні віки.

Книгу „Есфір“, що є єдине джерело для роз'яснення свята пуріму, в його традиційному тлумаченні, за встановленим звичаєм щороку читають прилюдно у синагогах увечері і зранку чотирнадцятого адару. Її читають спеціальним мотивом, що в одних місцях книги (там, де

розповідається про лихо і небезпеку, в яких опинилося єврейське населення перської імперії) переходить на мотив плача Єремії, а в інших (там, де говориться про падіння Гамана та перемогу Мардохея і Есфірі) стає веселим і бадьорим.

Коли кантор виголошує ім'я Гамана та його дітей, у всій синагозі утворюють шум спеціальними дитячими трищітками й топанням ніг дорослих, і таким способом висловлюють свою ненависть і презирство до гонителів єврейства. В середні віки існувала звичка привішувати в дні пурім до стелі синагоги два великі камені, на яких накреслювали ім'я Гаманове. Підчас читання „мегіли“ (таке літургічне визначення книги „Есфір“) прислужник синагоги із грюкотом вдаряв одним каменем об одний доти, доки стиралося ім'я легендарного не-нависника євреїв.

Це робилося, щоб виконати заповіді Мойсея: „зітри з піднебесся пам'ять про люте плім'я Амалек, що віроломно напало на тебе з тилу, коли ти тікав від єгиптян у свою обітовану землю“. Гаман, на думку талмуду, походив із Амалека, томуто гонителі євреїв за всіх часів неодмінно чимнебудь були зв'язані з цим першим одвічним ворогом Ізраїля (Ісход, 17/8—16; Второзаконня, 25/17—19).

З тих же самих міркувань в інших громадах готували спеціально до цього свята опудало Гамана, яке прилюдно спалювали на дворі синагоги.

Ці й подібні їм звичаї не могли, зрозуміло, пройти непомічені для численних ворогів єврейства. Їхню ненависть до розпорошеного народу, що її викликала класова боротьба всередині середньовічного суспільства і яку розпалювало християнське духовництво в його власних економічних інтересах,— живили і зміст книги „Есфір“ і зв'язані з нею обряди та звичаї. Нацьковуючи голодні маси на євреїв, згадане духовництво обстоювало нібито свято пурім, скероване проти християнства і всіх його святинь. У зневажливому ставленні

євреїв до Гамана християни вбачили вияв ненависти до всіх неєвреїв взагалі.

З цієї причини презирство і ненависть до свята пурім та книги „Есфір“, що його роз'яснює, були дуже поширені серед християнського суспільства середніх віків. Навіть Мартін Лютер, який у своїй реформаторській діяльності спирався на книги „старого заповіту“ і всіляко намагався збільшити любов і повагу до них серед своїх прихильників, відносно книги „Есфір“ висловив таку думку: „Я так її ненавиджу, що був би дуже радий, коли б вона зовсім не існувала“. В наслідок цієї зненависти сталися численні погроми євреїв, і припадали вони здебільшого в період між пурім і пасхою.

Коли спроба громити євреїв чомусь зазнавала поразки, єврейське духовництво намагалося використати такий випадок у своїх інтересах і перетворити його на „чудо“. У пам'яті таких „чудесних“ визволень окремих єврейських громад у різних країнах світу влаштовувано „місцеві пуріми“. Кожний такий пурім мав свою „мегілу“, в якій викладалося історію „чуда“, що його святкується. Звичайно в ній функціонував якийнебудь свій „Гаман“, який з того або іншого приводу намагався вигнати євреїв із даного міста або даної країни, або цілковито знищити їх. Але в наслідок втручання якогонебудь багатого єврея (звичайно відкупника податків або постачальника двору) хитрий плян не вдавався і громаду врятовували. Таку „мегілу“ читають прилюдно в день святкування „місцевого пуріму“, напередодні якого влаштовують піст, що нагадує піст Есфірі.

Клясовий характер свята „пурім“ і його роля як чинника, щоб поширювати єврейський націоналізм.

Книга „Есфір“ сама собою і всі нагромаджені віками навколо неї і з приводу неї тлумачення й додатки рабинів мали за мету навіяти трудящій класі свідомість,

що тільки в національному єднанні — сила й міць Ізраїля. Мардохей і Есфір були прототипи „ходатаїв і заступників“ єврейського народу всіх часів. Вони були багаті й обіймали високі посади при дворі Агасфера і, не зважаючи на це, ризикували життям, щоб врятувати свою націю. Коли Мардохей дізнався про небезпеку, що загрожує євреям, він „розідрав свою одержу, надів на себе руб'я, посипав голову попільом і пройшов по місту, галасуючи й гірко плачучи“.

Есфір, якій цар запропонував „півцарства“, нічого для себе не попросила, а тільки благала його подарувати життя її народові, бо, як вона говорила: „я й народ мій віддані на грабунки, вбивства і знищення“.

Ця казка якнайбільше відповідала інтересам панівних класів. Переслідуючи завжди свої вузьокласові інтереси, багатії вважали за корисне для себе виставляти себе як безкорисних оборонців „пригноблених і ображених“. Вимагаючи покори й підлеглости від маси трудящих, вони намагаються довести їм, що навіть свої власні кривні інтереси вони, ці маси, не можуть захистити сами, без допомоги багатіїв. Тільки Мардохей і Есфірі можуть клопотатися за народ, він же сам, цей народ, повинен лишитися пасивний і спокійно чекати на свою долю.

В такому напрямі виховувала єврейські народні маси як сама книга „Есфір“, так і поєднане з нею свято пурім. Всі обряди й звички його були скеровані, щоб збудити національне почуття, з одного боку, і загладити класові суперечності всередині єврейського суспільства — з другого. Для першого правила казка про Гамана і про його намагання знищити всіх євреїв одним змахом. Для другого — так звана „пурімська трапеда“. Це — один із найвеселіших бенкетів, що їх приписує єврейська релігія. Воно починається після півдня чотирнадцятого і триває до півночі п'ятнадцятого адара. Талмуд прямо зобов'язує боговірних напиватися п'яними підчас цього пиру. Один з авторів талмуду,

приміром, говорить: „Межа, до якої людина повинна пити в пурім,—це той стан, коли вона перестає усвідомлювати різницю між проклятим Гаманом і благословенним Мардохеєм“ (трактат Мегіла, 76).

Ці пирування, на яких багаті веселилися разом з бідним, мали за свою мету показовим демократизмом присипляти соціальні суперечності.

Цього досягали й хатні інсценування, що практикувалися підчас цих пирів, відомі під назвою „пурім шпіл“. У них змальовувалося „благодіяння“ багатих і їхнє постійне піклування про спасіння Ізраїля. Ці інсценування виконували перехожі артисти з бідних кварталів, яких називали „пурім-шпілер“. Вони тільки раз на рік мали „честь“ відвідувати багаті дома і розважати своїх щасливих „братів“...

Оскільки п'єски-вистави в „пурім-шпіл“ повторюють різними варіаціями сюжет книги „Есфір“, вони безперечно шкідливі, бо сприяють розпалюванню націоналістичного почуття як у єврейських, так і неєврейських народніх масах.

Шкоду, що її книга „Есфір“ чинить своїм сюжетом для взаємин між євреями й неєвреями, розуміли ще талмудисти. Приміром, Самуїл-бен-Юда наводить уявний діалог між царицею Есфір і „мудрецькими“, тобто членами сінєдріону:

Есфір, звертаючися до мудреців: „Встановіть моє свято для майбутніх поколінь“.

Мудреці: „Ми не можемо цього зробити, бо ти збуджуєш ненависть до нас інших народів“.

Есфір: „Адже події, поєднані з моєю діяльністю, давно накреслені в історичних хроніках Мідії і Персії“ (там же, стор. 7а).

Такого тверезого погляду на значіння книги „Есфір“ і поєданого з нею свята пурім додержували далеко не всі талмудисти. Більшість їх, намагаючись прислужувати інтересам панівних клас, намагалася всіляко піднести значіння цього свята в очах бідняків і трудя-

ших. За найприйнятнішу вважають думку того рабина, що висловився так: „Коли всі книги пророків і агіографів забудуть, книги „Есфір“ все таки не забудуть і свята пурім не перестануть додержувати“ (Іер. Мег., 1/70).

Але цей рабин, як і всі ідеологи класи визискувачів, помилявся в своїх сподіванках. Економічний розвиток і вся історія людства веде не до ворожнечі й ненависти між націями, а до гармонії інтересів і цілковитого єднання між трудящими всіх народів.

Весняне свято „пейсах“, або „пасха“.

Побутове значіння цього свята.

Серед побутових єврейських свят пасха посідає перше місце. Вона починається з п'ятнадцятого дня місяця нісон,—звичайно за тиждень або десять днів перед православною пасхою і триває вісім днів, але в єврейській родині до пасхи готуються задовго до початку її. Місяць між пасхою й пурімом в народній масі має назву „єрев-пейсах“, цебто період перед пасхою; він минає повен турбот про наступне свято. Протягом цього часу всі житлові й нежитлові приміщення треба чистити від „хомеца“, цебто від усього, що має на собі якінебудь сліди борошна або хліба. Тоді ж виготовлюють особливі їстівні припаси на тиждень пасхи, бо все, що вживають протягом цілого року, заборонено вживати підчас пасхи. Навіть посуд, що його вживається підчас цього свята, особливий, „пасхальний“. Тільки металеві речі з непасхального посуду можна вживати підчас пасхи після того, як їх „викошерують“, цебто вижарять огнем або викип'ятять окропом *).

*) Звичай „кошерувати“ посуд на пасху хоч напочатку й мав за мету чисто фізичним способом винищити хомец з даної речі, але потім він настільки ускладнився і був зв'язаний із такими обрядовими церемоніями, що в сучасного єврея (зокрема у хасида)

Заборону Мойсеевим законом їсти підчас пасхи кислий хліб (так званий хомец) рабини неймовірно роздули. Забороняється їсти не тільки хліб, виготовлений з кислого тіста, але й хоч трохи підмочене борошно, зерно, що розрослося, тощо.

Саму суть заборони надто поглибили: заборонено не тільки їсти хомец, але й користуватися з нього для якоїнебудь іншої потреби. Не можна опалювати приміщення хомецом, не можна зробити з нього підставку для якоїсь речі, не можна його продати і користуватися одержаними від продажу його грошіми. Всього їстівного до чого прилучається хомец, розміром хоча б 1/60 частка, забороняється вживати підчас пасхи. Якщо ж такий випадок трапиться впродовж восьми днів свята, то і найменша кількість хомеца (навіть розміром 1/100.000 частка) робить всю їжу, до якої цей хомец домішався, забороненою до вжитку підчас пасхи.

Цей майже містичний жах перед хомецом доводив деяких осіб до надзвичайних заходів, що часом здаються безглуздими. Благочестивий єврейський лорд Мойсей Монтефіоре, що жив у Англії в першій половині XIX сторіччя, влаштував у себе окремих „пасхальний дім“, куди протягом цілого року не заносили жодної крихти кислого хліба...

Додержання скрупульозних правил і законів про пасху зв'язане з численними турботами для боговірної людини. Зерно, із якого треба молоти борошно для маці, треба охороняти від води, починаючи з моменту його досягання. Потім дбають про те, щоб перемелювати його на „кошерному“ млині, щоб зберігати борошно в абсолютно сухому й холодному місці і випікати його за особливими приписами, правилами й законами. Тільки додержуючи всіх правил, можна приготувати

він скоріше має характер магічного впливу на „нечисту силу“, що перебуває у тому чи іншому „хомецальному“ посуді, і цю „нечисту силу“, можна залякати або вигнати тільки за допомогою святих релігійних формул...

мацу для вживан... першої і другої пасхальних трапез, що має ната „шемура“.

Ці самі трапези, що їх улаштовують першими двома вечорами пасхи, мають швидше характер якоїсь таємничої священодії, ніж звичайних святкових вечерь. Уся процедура їхня просякнена глибокою символікою. На столі розкладається речі, які повинні нагадувати про нібито створені богом у далекому минулому „чудеса“. Маца — це символ визволення євреїв з єгипетської неволі. Хрін або якась інша гірка зелень — символ мук, що їх зазнали євреї підчас свого перебування в Єгипті. „Харойсес“, цебто особливе пюре з яблук, горіхів та імбіру, що нагадує собою глину — символ рабства й праці, яку євреї виконували під ударами батогів фараонових доглядачів.

Тут же розміщується піджарений на вугіллі шматок м'яса та круте яйце. Останні символізують жертвне пасхальне ягня, яке за законом також жарили на вугіллі, і додаткову жертву „хагіга“, яку приносили крім головної жертви „песах“. За додаток до яйця править „карпас“, цебто якийнебудь овоч, звичайно цибуля або картопля, що нагадують ті овочі, з якими їли „хагігу“.

Потім іде вино. Його треба випити обов'язково чотири келехи. З другого келеху зливають у розбитий черепок десять крапель, тобто стільки, скільки було кар, якими бог покарав фараона та всіх прибічників його.

Все це з'їдають і випивають, неодмінно полягши на подушках, — на знак „волі“ і панівного задоволення. Між одним келехом вина та другим читається „агаду“ і виголошується різні молитовні формули.

„Агада“ — це найфантастичніший переказ „історії“ перебування євреїв у Єгипті й чудесного визволення їх звідти Мойсеєм. До „чудес“, про які сповіщається в біблії з цього приводу, додаються нові чудеса, що народилися у збудженій розпаленій уяві талмудистів.

Три рабини сперечаються. Якби кар зазнали єгиптяни від руки божої. Рабі Йосиф і Ісак, єврейський обстоює, що всього вони, будучи в Єгипті, зазнали 10 кар, а 50 — близько Чорного моря. Рабі ж Елієзер з цим не погоджується. На його думку, вони 40 кар зазнали в Єгипті і 200 — на морі. Рабі Акібу і ця кількість не задовольняє. Він запевнює, що в Єгипті вони зазнали 50, а на морі — 250 кар...

Мета всіх цих оповідань і фантастичних легенд — висновок, на який „агада“ нашо́вхує своїх читачів: „не один лише фараон постав проти євреїв, щоб знищити їх з лиця землі, але й з покоління в покоління повстають на них народи, намагаючись покласти край їхньому існуванню, а тільки святий бог рятує їх від рук усіх ворогів і гнобителів“. Саме з цього погляду агадисти роблять огляд усієї історії євреїв до епохи руйнування Єрусалиму. Завжди і скрізь вони бачать одне тільки батьківське піклування богове про свій „обраний“ народ. Це піклування іноді виявляється менше через те, що євреї відступили від закону. Проте, цей народ ніколи не загине, бо зв'язок його з богом — вічний і непоривний“...

Заколисаний цими легендами, підігрітий випитим вином, боговірний наприкінці пасхальної трапези звертається з гарячим закликом до свого бога: „пролий же свій гнів на народи, що не пізнали тебе, і на держави, що твого імени не поважають. Бо пожрали вони Якова і житло його зруйнували. Переслідуй же їх своєю ненавистю і знищи їх із піднебесся“...

При цьому відчиняються двері, через які, — за твердженням легенди, — невидимкою проходить у кожний єврейський дім грізний месник пророк Ілля, для якого ще з початку вечора стоїть приготовлений повний келех вина, щоб частувати його..

Походження свята за традицією і думка науки про нього.

Дванадцятий розділ книги Ісход намагається цілком роз'яснити як назву свята і його походження, так і головні обряди, поєднані з ним.

За цим роз'ясненням назва „песах“ походить від дієслова „пассах“, що нібито визначає „пройти повз“ якоїнебудь річі, пропустити її. У даному разі назва натякає на те, що бог (або його янгол), коли він вночі з чотирнадцятого на п'ятнадцяте місяця нісон знищував усіх первенців єгипетських, минав будинки євреїв, що жили серед єгиптян, і не знищував у них нікого. Щоб бог не помилився і не потрапив би ненароком у дім якогось єврея, він наказав, щоб кожний із них відзначив своє житло кро'в'ю ягняти, зарізаного напередодні ввечері і до заходу сонця. Від назви цієї жертви „пессах“ і все свято дістало свою назву.

Другий пасхальний обряд—мацу—тут же роз'ясняють так. Євреї не просто вийшли з Єгипту, а поспішали вийти звідти, бо єгиптяни, що раніш не хотіли випустити їх із своєї країни, страшенно злякалися раптом епідемії чуми, що поширилася з наказу Мойсеевого серед усіх первенців. „І тоді стали єгиптяни примушувати народ, щоб скорше вислати його із землі тої, бо, говорили вони, ми всі помremo. І поніс народ тісто своє раніш, ніж воно скисло; кваша їхня, зав'язана в одязі їхній, була на плечах їхніх... І спекли вони з тіста, що винесли з Єгипту, прісні коржі, бо воно ще не скисло через те, що їх вигнано з Єгипту, і не могли вони гаятися і навіть їжі не приготували собі в дорогу“ (Ісход, 12/32-39).

Але варт тільки уважно, без упередженої думки, прочитати цей самий розділ, щоб переконатися, що ми тут маємо справу з цілком штучною і цілком самовільною інтерпретацією давнього свята з дуже старо-

винними і зовсім незрозумілими для автора даного уривку книги Ісход звичаями.

Насамперед, роз'яснення самої назви свята цілком неправильне. Дієслово „пассах“ у всій біблійі, крім даного місця, ніде не застосовується в тому розумінні, якого хоче надати йому автор традиційного роз'яснення пасхи. Скрізь, де ми його зустрічаємо, воно має значіння: танцювати, гуляти, хитатися, аж ніяк не „пропускати“ і „проходити повз“.

Потім зовсім не можна припустити навіть для найпримітивнішої релігійної свідомості такого уявлення про бога, ніби він сам наказує своїм прибічникам допомогти йому не помилитись. Якщо він досить могутній і всевіда, щоб знищувати водночас у всіх єгиптян всіх їхніх первенців, то, здається, зовсім зайве, щоб йому вказували, де живе єврей. Він напевне знає сам, в яких будинках розмістилися сини народу, що він його врятував...

Що саме так гадали євреї, ми бачимо з іншого уривку тої ж книги Ісход, де наводяться пророкування Мойсея про майбутнє знищення первенців: „і буде лемент великий по всій землі єгипетській, якого не було й не буде більше. У всіх же синів Ізраїлевих ні на людину, ні на худобу не поворошить пес язиком своїм, щоб ви знали, яку ріжницю робить господь між єгиптянами та ізраїльтянами“ (Ісход, II/6 —7).

Звідси зрозуміло, що не тільки сам господь, але й простий собака, що його навчив господь, за уявою боговірних, умів відрізнити єврея від єгиптянина в цю останню рішучу ніч перед виходом євреїв...

Але раз ґрунт падає, то й уся будівля руйнується. Якщо жертву „пессах“ не встановили, щоб полегшити роботу господаві підчас знищення ним первенців єгипетських, то і все свято, як і назва його, не має нічого спільного з перебуванням євреїв у Єгипті.

До такого ж висновку призводить нас найближчий розгляд думки авторової про походження обряду „мацот“.

Якщо маца має нагадувати про спішність виходу

з Єгипту, то першого вечора першої пасхи, що її святкували євреї в той час, коли вони ще були в Єгипті, маці не можна було вживати. Проте, ми читаємо декількома віршами раніше про те, як Мойсей наказав євреям святкувати перший вечір пасхи: „у десятий день цього місяця хай візьме собі кожний по ягнятку на родину... і хай воно зберігається у нього до 14 дня цього місяця; тоді хай заколюють його всі збори громади ізраїльської ввечері. І хай візьмуть від крові його й помажуть на обох одвірках і на поперечині дверей у будинках, де його їстимуть. Хай з'їдять м'ясо його, спечене на вогні, тої ж самої ночі, з прісним хлібом, із гіркими травами хай з'їдять його. Їжте ж його так: хай будуть чересла ваші підперезані, взуття ваше на ногах ваших і посохи ваші в руках ваших, їжте його поспішаючи; це „пасха господня“ (Ісход, 12/3—11).

Тут ми бачимо, поперше, що на думку авторів даного розділу „П'ятикнижжя“, євреї їли мацу ще до виходу їхнього з Єгипту; подруге, що момент виступу був для них не несподіваний, а, навпаки, вони ждали його й готувалися до нього завчасно. Тоді для нас стає цілком очевидно вигаданість наведеного вище повідомлення про вигнання євреїв із Єгипту й неможливість для них у той час спекти квашений хліб.

Все це така ж, як і роз'яснення „песах“, невдала спроба з'ясувати в певному дусі єврейський звичай вживати маці на пасху, що існував задовго до того часу.

В такому разі, яке ж справжнє походження пасхи та її найважливіших обрядів?

Перш, ніж відповісти на це запитання, ми повинні встановити, чи були обидва обряди—жертва „песах“ і маца—поєднані між собою від початку існування свята, чи вони виникли окремо один від одного, і тільки пізніше, коли забули їхнє попереднє походження, охоронці священних казань почали навіювати народові думку

про те, що вони обидва визначають окремі моменти з історії чудесного визволення євреїв з Єгипту.

Критична аналіза самих текстів біблій з'ясує нам справжній з'язок між цими двома обрядами.

Тақ, у книзі Левіт ми читаємо: „Першого місяця четирнадцятого дня місяця ввечері пасха господня. І 15 дня того ж місяця — свято опрісноків господеві“ (Левіт, 23/5 — 6).

Тут ясно посилаються на те, що в найстаровинніші часи свято „песах“ і „маццот“ були цілком різні свята, що не мали між собою нічого спільного. Те ж саме ми бачимо в книзі „Чисел“, розд. 28, стор. 16 — 17.

Про це ж свідчить нам і розділ 34 книги Ісход, де подається зміст і обрядності свята „маццот“ і нічого не згадується про жертву „песах“.

У Второзаконні обидва свята зливаються в одне, але останнє являє собою картину, цілком протилежну тій, що її малює нам 12 розділ Ісхода. В Ісході ми маємо вимогу, щоб жертва „песах“ неодмінно була „від овець або кіз“, у Второзаконні ж говориться про жертву „з дрібної й великої худоби“; у першому вимагається, щоб „песах“ був „спечений на вогні“, ні в якому разі незварений, а в другому прямо говориться: „звари і з'їж на тому місці, що його обере господь“.

Все це дає підставу зробити такі висновки. Назва „песах“ має початок від стародавньо-авілонського слова „пашаха“, що означає умилостивити, упрохати божество.

Коли ізраїльтяни ще кочували, свято „песах“, що вони його справляли навесні, мало єдиний обряд, що складався з родинної жертви однорічного ягняти, із кіз або овець. Мета цієї жертви була — заслужити в родинних духів заступництво над стадами на наступний літній період. Для цього шатро кожної родини, що було водночас і храм, і родинний вівтар, обмазували кров'ю жертви. Цим показували духам, що найкращу

частину жертви віддається їм, а через це вони повинні охороняти шатро і все його майно від будь-яких несподіванок. М'ясо жертви з'їдали виключно члени даної родини відповідно до того, як кров її приносила тільки одному загальному предкові, дух якого маяв над шатром і піклувався про членів його роду. Звідси вимога закону, щоб „кожний узяв собі одне ягня по родинах“, а також зобов'язання їсти його тільки печене і з гіркими травами, бо старовинні кочовники інакше м'яса не їли як тільки прижарене на рожні та з приправами гіркої зеленини, що росте в пустелі.

Щоб іще більше підкреслити зв'язок цієї жертви з кочовим життям ізраїльтян, встановили звичай їсти її, будучи в повній амуніції кочовника: „чересла підперезані, взуття на ногах і посохи в руках“.

Оскільки цю жертву приносили ранньою весною, коли щойно народжений молодняк дрібної худоби особливо підпадає різним хоробам і небезпеці, кочовник боявся, щоб злі духи не проникли до його шатра і не перешкодили б йому в його священодії. Звідси вимога: „їсти жертву поспішаючи“ і щоб цього вечора „ніхто не виходив із будинку свого до ранку“ (Ісход, 12/22).

Такий був характер старовинної пасхи ізраїльтян. Але це старовинне свято почали поступово забувати й воно почало виходити з народнього вжитку відколи ізраїльтяни почали переходити до хліборобської праці. Пасхальна жертва втратила тоді всяке значіння, раз уже в Палестині євреї розводили більше великої худоби, якій навесні не загрожує стільки небезпеки, як дрібній.

Замість свята „песах“, що відмирало вже, в народньому побуті виникло тоді інше свято, що його ізраїльтяни запозичили, очевидно, у своїх сусід—хананеян. Це—свято „мацот“, або „абів“, тобто свято зеленого колоса. Це свято з усіма його обрядами зв'язане тільки з полем і природою Палестини.

Ось опис його, що зберігся від того часу, коли воно ще було поєднане із старовиннішим святом „песах“: „В п'ятнадцятий день першого місяця свято опрісноків господезі. Сім днів їжте опрісноки... І принесіть перший сніп вашої жатви до священника. Він вознесе цей сніп перед господом, щоб вам запобігти ласки... ніякого нового хліба, ні сушеного зерна, ні сирого зерна не їжте до того дня, в який принесете жертву богові вашому“ (Левіт, 23/6—14).

Як видно з наведеного уривку, це свято влаштовувалося на честь досягання перших хлібів (ячменю) в Палестині. Хлібороб вважав, що врожай посилає йому бог, під яким розуміли переважно одного з місцевих богів, що їх почитали в кожному селищі і кожній країні під ім'ям „баал“, тобто господар, додаючи до ім'я географічну назву місцевості. Цьому богові треба було подарувати першу порцію нового хліба і тільки після цього хлібороб міг сам користатися врожаєм. Із зерна першого снопа, коли жнива тільки починались, можна було на скору руку спекти для бога тільки „прісні коржі“, і такі коржі — „хліб бідности“, як їх називали у євреїв, — мусів їсти і народ протягом сімох днів свята „маццот“.

Такі прості й поєднані з природою були обидва ці свята раніш, доки вони не підпали обробленню організованої касті жерців.

Перш, ніж це сталося, в ізраїльтянському суспільстві почався процес клясової диференціації. Поруч хліборобських селищ почали виникати великі міста. В утворених містах почали розвиватися ремесла й промисловість. Остання повинна була шукати собі ринків, щоб збувати свої товари; ринки ж ці були тільки в сусідніх країнах, серед відсталіших племен і народів. Щоб придбати ці ринки, треба було вести завойовну політику. Перемога у війні призводила до укладення договорів про надання ізраїльтянам права торгувати в підкореній державі (Третя книга царів, 20/34). Торго-

вельно-промислова кляса, що формувалася в цей час по містах, набирала щораз більшої ваги й значіння в державі. Потребуючи найманої робочої сили, вона виступала проти рабства і великого землевласництва. Це притягло до неї симпатії дрібних селян і рабів.

Тоді ця кляса починає боротися за цілковиту концентрацію влади в руках одного царя, що повинен був стати водночас і ватажком постійної армії. У зв'язку з утворенням царської влади починає розвиватися столичне місто, стаючи велелюдне й багате. Бувши таке, воно незабаром зосередило в собі всі установи релігійного культу. Щоб зміцнити їх, цар спільно з багатіями на кошти воєнної здобичі й торгівлі влаштовує в столиці прекрасний храм, що його обслуговує численне духовництво. У своїй щоденній політиці цар і жерці як матеріяльними, як і ідеологічними заходами впливу намагаються придушувати в народі найменші спроби релігійної і політичної децентралізації. Тільки єдина столиця з єдиним храмом, присвяченим єдиному національному божеству, зможуть об'єднати увесь народ навколо престолу і викувати могутню переможну армію. Така політика повинна була підготувати широку базу для розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

Саме в цей час, на ґрунті економічних і політичних інтересів торговельно-промислової кляси, почала розвиватися крайня націоналістична ідеологія. Носіями цієї ідеології були жерці і пророки.

Не зважаючи на те, що пророки завжди боролися за інтереси дрібного селянства і тому дуже часто виступали з гнівними промовами проти жерців і аристократів, вони все ж у питанні про націоналізм підтримували політику багатих. Це пояснюється тим, що ізраїльські селяни дуже багато терпіли від наскоків околицьких племен. Едоміти, моавіти, амонітяни, фінікійці, армійці та інші народи, що жили в сусідстві з ізраїльтянами, мали родинні зв'язки з євреями і говорили спільною (едом, моав) або майже спільною (арам, фі-

нікійці й ін.) з ними мовою. Як це завжди буває в таких випадках, саме ця близька родинність спричинила надто гостру ненависть до них євреїв за те, що ті намагалися посісти територію, яку раніше посідали ізраїльтяни. Треба було довести, що всі права на Палестину належать виключно євреям, але зовсім не тим племенам і народам, що мали з ними родинні зв'язки і що тиснули на країну звідусіль. На ґрунті цієї ненависти до сусідніх племен народилися у євреїв ті казки з життя патріархів, які ми зустрічаємо в книгах Буття та Ісходу. Мета їх оганьбити походження всіх неізраїльських племен, що оточували Палестину, і довести, що ізраїльтяни не самовільно пішли до цієї країни, що „тече молоком і медом“, але що бог Ягве дав непорушний обіт ще праотцям ізраїльського народу передати цю країну на вічне користування їхнім нащадкам*).

До цього циклю легенд належать оповідання про походження Амона і Моава (блуд Лота з його доньками), дома (грубе мисливське ремесло Ісава і його злодійське ставлення до свого сумирного брата Якова), Арама (хитрий визискувач Лаван намагається обдурити Якова, але останній обдурює його) та ін. Але всі вони набули логічного закінчення й релігійного виправдання тільки в казці-епопеї про перебування євреїв у Єгипті. Ця казка є продукт творчості багатьох поколінь. Її довго переказували один одному поки вона не набула закінченого художньо-релігійного оброблення в літера-

*) Що такі „докази“, які спиралися на казки й старовинні перекази, мали в ті часи міжнародне значіння, ми бачимо з того факту, що ними користувалися євреї у своїх дипломатичних сунках. Приміром, у книзі Суддів збереглося послання Іфтая, надіслане цареві амонітському з приводу його претенсії на частину палестинської території. В цьому посланні Іфтай заявляє своєму суперникові: „Ягве, бог ізраїлів, вигнав Аморей від лица народу свого ізраїля, а ти хочеш взяти його спадщину. Хіба ти не володієш тим, що дав тобі Кемош, бог твій.— І ми володіємо всім тим, що дав нам у спадщину Ягве, бог наш“ (кн. Суддів, 11/23—24).

турній формі. У тому вигляді, в якому ми її маємо в біблій, вона має безліч протиріч і неладностей. Проте, цілком відповідає потребі довести, що ізраїльтяни богом обраний народ, що їхній бог Ягве сильніший за всіх інших богів, що заради порятунку свого народу і виконання своєї обіцянки він, цей бог, покарав численними карами могутніх єгиптян, відібрав країну у ханаанеян, хеттеїв, еморав та інших аборигенів Палестини і віддав її нащадкам Авраама, Ісаака і Іакова...

Ця легенда була найулюбленішою й найпоширенішою в народі, бо вона відповідала інтересам всіх шарів його. Не зважаючи на те, що вона не мала в собі абсолютно нічого історичного, її трактовано на всі лади: пророки користалися з неї по-своєму, а жерці по-своєму.

Перші намагалися обґрунтовувати нею всі свої соціально-етичні вимоги, а другі — пояснювали нею більшість обрядів культу, навіть і ті, що мали явно поганське походження.

Отже, у Второзаконні ми читаємо: „шість день працюй... а день сьомий субота... щоб відпочив раб твій і раба твоя, як і ти: і пам'ятай, що був ти рабом у землі єгипетській, але господь вивів тебе рукою міцною... а тому й наказав тобі додержувати дня суботнього“...

Там же: „Якщо продається тобі брат твій, то шість років повинен він бути рабом тобі, а на сьомий рік відпусти його від себе на волю... Не відпускай його з порожніми руками, але дай йому від худоби твоєї, з клуні твоєї, від точила твого... пам'ятай, що ти був рабом у землі єгипетській... тому я сьогодні й заповідаю тобі це“.

„Чужинця не ображай: ви знаєте душу чужинця, бо самі були чужинці в землі єгипетській“.

„Не суди мінливо чужинця, сироту й удову, у вдови не бери одежі в застави. Пам'ятай, що ти був рабом у Єгипті і господь визволив тебе звідти“ (Второзаконня, 5/12 — 15; 15/12; 24/17 — 18).

Ці і подібні їм тексти — продукт творчости пророків, що мріяли націоналістичною проповіддю збудити колективний інстинкт у багатих і схилити їх справедливіше ставитися до бідняків і трудящих.

Жерці звертали свою увагу в зовсім інший бік. Їм треба було піднести авторитет Ягве, щоб його храм став єдине в цілій країні місце поклоніння, щоб туди стікалося якнайбільше прочан, які приносили б найбагатші дари й жертви.

„Єгипетська легенда“ правила для цього за найкращий засіб, а найбільше вона набула свого розвитку в пасхальному ритуалі та його ідеології. Тут кожна деталь, повчання жерців нагадували окремий момент в „історії“ перебування євреїв у Єгипті та їхнього „чудесного“ визволення. У цій легенді обидва старовинні поганські свята, „песах“ і „мацот“, набули свого синтетичного ягвितського роз'яснення і були об'єднані в одне свято.

Із цих старовинних двох свят перше, як свято кочової доби, до того часу вже напівзабули в народі, але воно відродилося стараннями жерців на користь храмові і його служителям. Друге було тільки доповнення першого.

Всі найстаровинніші моменти в обрядовостях нового об'єданого свята, що мали на собі занадто явні сліди поганства, жерці єрусалимського храму відкинули й змінили. Отже відпав обов'язок мазати кров'ю пасхальної жертви косяки дверей житла ізраїльтянинового, не треба було їсти її „поспішаючи“, зодягненим і в повному озброєнні. А головне, видали наказа приносити цю жертву тільки „на те місце, що його обрав господь, щоб перебувало там ім'я його“...

У такому вигляді закони про пасху записані в подальші розділи п'ятикнижжя і за цим церемоніялом її вперше відсвяткували за часів царя Іошії.

Про це збереглися матеріяли в Книзі царів: „І наказав цар Іошія цілому народові, сказавши: виконайте

пасху господеві, як написано в цій книзі Завіту, — бо не виконували такої пасхи від днів суддів і за всі дні царів ізраїльських і царів юдейських“ (IV Книга царів, 23/21 — 22).

Таке історичне походження тої пасхи, що її і дотепер святкують боговірні євреї.

В цьому саме вигляді вона належить до числа релігійних свят, найбільше ворожих інтересам пролетаріату і всіх трудящих. Вона виникла як натуральне і примітивне свято ізраїльського кочовника і землероба; пнівна кляса перетворила її потім на знаряддя пригноблення і визискування трудящих. Її складні й численні закони та обряди закликані тримати трудящих в постійному страхові й покорі рабинатові й синагозі. Вони відволікають увагу пролетаріату від його повсякденної клясової боротьби і створюють штучний міст над тою соціальною безоднею, що відділяє його од визискувачів.

Своєю ідеологією пасха є головний стрижень національної винятковості боговірних євреїв та їхнього зневажливого ставлення до всіх інших народів світу. Бувши святом нібито „визволення“ з-під єгипетського гніту, вона відволікає трудящих від боротьби за справжнє визволення з-під тяжкого гніту сучасного капіталізму.

Свято „шовуес“, або п'ятдесятниця.

Традиційне пояснення свята і його цілковита нікчемність.

Відзначне від усіх річних свят, „шовуес“ у тому вигляді, як його святкують тепер, — не має зовсім жодних обрядностей. Давно існує в народі прислів'я про три головні свята — сукойс, пасху і шовуес: „у перше свято не можна їсти там, де хочеш — натяк на зобов'язання перебувати в куцах; у друге — те, що хо-

чеш: натяк на заборону вживати хомец; тільки в третє можна їсти де хочеш і що хочеш...”

Справді, шовуес малообтяжливе свято для народної маси. Єдина його відзнака від буднів—це заборона працювати протягом двох днів. Його назва „шовуес“ цілком зрозуміла: вона визначає свято тижнів, або „семи седмиць“, що протікають між пасхою й цим святом. За єврейським календарем воно припадає на шосте сівана і відповідає християнським зеленим святам. Всі описи його, що збереглися в п’ятикнижжі, однакостайно свідчать про те, що воно виникло і довго існувало виключно як аграрне свято. Отже, в книзі Ісход про нього сказано: „додержуй свята жнив—перших плодів праці твоєї, які ти сів на полі“. У другому місці сказано: „свято седмиць виконуй—свято початку жнив пшениці“.

Книга Левіт докладніше спиняється на точному визначенні часу, коли воно припадає: „відрахуйте собі від першого дня свята (пасхи)...сім повних тижнів. До першого дня після сьомого тижня відрахуйте 50 день і приносьте нову хлібну жерву господеві“ (Ісход, 13/16; 34/22; Левіт 23/15—16; Второзаконня 16/9—10). Ніде в біблійі немає найменшого натяку про зв’язок цього свята з історією мандрування євреїв пустелею та з „чудесами“ сінайського відкриття. І з цього факту ми ясно бачимо, що навіть жерці, вигадавши й описавши з усіма подробицями „історію сінайського відкриття“, не наслідувалися зв’язати її із святом шовуес: надто відоме було народові походження цього свята і його хліборобський характер, щоб хтось раптом повірив, що шовуес встановлене в пам’ять „сінайського відкриття“.

Цей зв’язок встановили тільки талмудисти після руйнації єрусалимського храму римлянами.

Тих часів хліборобська праця стала у євреїв рідкий виняток. Більшість євреїв жили по містах і торгували та ремесникували. Тоді народ забув усі печалі й ра-

дості, що зв'язані з землею, і чисто хліборобські свята стали для нього малопривабливі.

Замість храмових жерців, що після скасування жертвоприношень почали зникати й розпорозуватись, у народі виросло нове прошаровання „вчених“, охоронців старовинних переказів, роз'яснювачів законів, які більш відповідали своєму призначенню бути носіями ідеології торговельної кляси (спираючись на надзвичайний розвиток своїх розумових здібностей), ніж жерці. Ці „вчені“ претендували на пошану й повагу до себе від „простого“ народу і... на паразитичне життя коштом його.

Щоб зміцнити свій авторитет і примусити несвідому масу благоговіти перед собою, цим „ученим“ потрібно було зміцнити в народі позиції релігії взагалі і піднести в його очах значіння Мойсеевого закону зокрема. Для цього вони використали свято шовуес. За допомогою різних вираховань вони довели, що п'ятдесятниця припадає саме на той день, коли ізраїльтяни стояли близько гори Сінаю і господь громовим голосом читав їм десять заповідів. Мойсей же у той час стояв на шпилі повитої хмарами гори і записував з уст самого господа слова „святої тори“. Цю тору з усіма її тлумаченнями, від першого слова до останнього, Мойсей точно передає своєму учневі Ісусові Навіну, який потім передав її своїм учням, і так її передавали з покоління в покоління без жодних змін, поки вона не дійшла до сучасних равинів, що мають у такий спосіб авторитет самого Мойсея.

Через ці махінації шовуес із звичайного аграрного свята перетворився на свято „дарування тори“. Як таке воно завжди служило інтересам так званої духовної аристократії, що була паразитом на народньому тілі протягом тисячоліть. Рабин Іосиф говорив про свято шовуес таке: „якби не цей день, чим би я міг виділитися із юрби, — адже багато Іосифів знайдеться на ринку“? (тракт. Баба - Кама, 966).

Наші загальні висновки.

Єврейські релігійні свята, як і свята інших сучасних релігій, майже всі побудовані на основі найгрубіших і найпримітивніших поганських вірувань. Маючи своє історичне коріння в кочовому періоді життя стародавніх ізраїльтян, з переходом останніх до хліборобства вони міняли свій характер і зміст. Найстійкіша частина в них — це обрядовість, яка й досі зберегла на собі ознаки чар і віри в існування духів.

Ідеологічна частина свят найчастіше мінялася залежно від зміни інтересів панівних класів.

В сучасному її стані вся вона відбиває виключно інтереси торговельно-промислової буржуазії і духовництва.

Бувши вся просякнена ідеями національної винятковості, вона, з одного боку, скерована на пригноблення і визискування трудящих своєю національною буржуазією, а з другого — перешкоджає єднанню їх з трудящими всіх націй.

Єврейський пролетаріат і трудящі повинні усвідомити всю шкоду релігії, релігійних свят зокрема. Замість релігійних свят єврейський пролетаріат і трудящі повинні запровадити до свого побуту святкування пролетарських і революційних свят, що відзначають перемоги світового пролетаріату і закликають його до нової боротьби і до нових перемог.

З М І С Т

	Стор.
Передмова	5
Свята новий рік („рош - гашоно“) та судний день („йом - кіпур“)	10
Клясова боротьба в середині єврейства	10
Ставлення трудящих євреїв до своєї національної релігії	11
Осібне становище свят „рош - гашоно“ та „йом - кіпур“ у системі єврейського культу	11
Вступний до свят період	12
Саме свято „рош - гашоно“ та його ритуал	13
Напередодні йом - кіпура	15
Закони і обряди йом - кіпура	17
„Неїло“	17
Антипролетарський характер цих двох свят	18
Що каже наука про походження цих свят	19
Осі́ннє свято „сукойс“, або куші, та його значіння	23
Походження обряду кушів і всієї його ідеології	24
Обряди, зв'язані з цим святом, та їхній антипроле- тарський характер	29
Розкладовий вплив свята „сукойс“ у народньому по- буті євреїв	30
Зимове свято „хануко“, або Макавії	31
Релігійне це свято чи „національне“	31
Коли припадає „хануко“ і які його обрядності	31
Клясова боротьба у єврейському суспільстві за доби Макавіїв	33
Як Макавії обдурили народні маси й уклали спілку з визискувачами та катами	37

Справжнє походження свята „хануко“ і звідки йдуть його найстаровинніші коріння	38
Свято закінчення зимового періоду — „пурім“	40
Назва свята і його походження за існуючою релігійною традицією	40
Дані науки про походження свята та його обрядностей	43
Пурім правив за привід до розвитку юдофобії в середні віки	46
Клясовий характер свята „пурім“ і його роля як чинника, щоб поширювати єврейський націоналізм . .	48
Весняне свято „пейсах“, або пасха	51
Побутове значіння цього свята	51
Походження свята за традицією і думка науки про нього	55
Свято „шовуес“, або п'ятдесятниця	65
Традиційне роз'яснення свята і його цілковита нікчемність.	65
Наші загальні висновки	68

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА



КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

„ПРОЛЕТАРІЙ“

Харків, вул. Вільн. Акад., 5. Тел.: 24-57, 42-22, 79-12.

ВИЙШЛА З ДРУКУ ТА ПОСТУПИЛА У ПРОДАЖ

МАСОВА АНТИРЕЛІГІЙНА БІБЛІОТЕКА

В. Гербильський — Релігійні байки про чудеса.
Стор. 32. Ціна 7 коп.

Віктор Медзінський — Чому люди вірять у бога?
Стор. 32. Ціна 7 коп.

С. Тім — Що нас чекає після смерти.
Стор. 16. Ціна 3 коп.

М. Кривохатський — Жовтнева революція й церква.
Стор. 15. Ціна 3 коп.

М. Струмінський — Проти релігійних свят та
пияцтва. Стор. 16. Ціна 3 коп.

Його ж — Чия віра краща. Стор. 16. Ціна 3 коп.

Його ж — Чи потрібна релігія трудящим.
Стор. 16. Ціна 3 коп.

Зазначену літературу вимагайте по всіх книгарнях,
філіях та представництвах Вид - ва „ПРОЛЕТАРІЙ“



КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

„ПРОЛЕТАРІЙ“

Харків, вул. Вільної Академії, № 5.

МАСОВА ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

- І. Смірнов** — Чому треба не забувати про воєнну небезпеку.
Стор. 16. Ціна 3 коп.
- Є. Тодер** — Що ми повинні збудувати за п'ятирічним пляном промисловости. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- Я. Фоменко** — Соціалістичне будівництво на селі і боротьба з куркулем. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- А. Озерянський** — Промислово - фінансовий плян та чергові завдання Харківських підприємств. Стор. 15. Ціна 3 коп.
- Ю. Ефроїмський** — Що таке соціалістична перебудова села і чому вона конче потрібна. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- О. Нурінов** — Причини наших труднощів і як з ними боротися.
Стор. 16. Ціна 3 коп.
- І. Смірнов** — Чому важка індустрія потрібна для розвитку сільського господарства. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- Куз. Григор'єв** — Про нові форми робітничо-селянської змички.
Стор. 16. Ціна 3 коп.
- Б. Боров** — Як Ленін розумів нацпитання. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- Т. Роботяга** — Чи може куркуль мирно вростати в соціалізм.
Стор. 16. Ціна 3 коп.
- М. Гарін** — Чистка партії. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- Є. Тодер** — Що ми повинні збудувати за п'ятирічним пляном промисловости. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- В. Кивенко** — Значіння радгоспів та колгоспів для розвитку сільського господарства. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- В. Рум'янцев** — Чому і як ми боремося за піднесення урожайности. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- Н. Наумов** — Що таке правий і „лівий“ ухили в партії. Стор. 16. Ціна 3 коп.
- С. П — ський** — За піднесення трудової дисципліни і за зменшення собівартости. Стор. 16. Ціна 3 коп.

НАДСИЛАЙТЕ ЗАМОВЛЕННЯ

до торгвідділу Видавництва „ПРОЛЕТАРІЙ“, Харків, вулиця Вільної Академії 5, а також до всіх філій та представництв „ПРОЛЕТАРІЙ“

